

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Venerabilis Patris Thomæ à Jesu ... Opera Omnia

Homini Religioso Et Apostolico Tam Qvo Ad Vitæ Activæ, Qvam Contemplativæ functiones utilissima, Duobus Tomis Comprehensa. In Qvibvs Singvlari Pietate, Varia Ervditione Clariori Et Breviori Stylo Continentvr Et Explicantvr ...

Tomás <de Jesus>

Coloniæ Agrippinæ, 1684

Liber Undecimus, De Ethnicorum Conversione Procuranda.

urn:nbn:de:hbz:466:1-38601

Quæretur insuper, an liceat Christianis Principibus impune permittere Saracenorum ritus? Respondeo ex parte licere, ex parte vero, non licere. Si ritus ita sint superstitiosi, ut nec eorum secta quam superstitiosè profitentur, congruentes sine, nequaquam eos tolerare Christianum Principem decet: quia & à Christiana Religione, & ab eorummet secta, quamvis impia, sunt alieni. Sit tamen sint ipsorum propitii, nec à veteri, &

antiqua professione discrepent, permitti, & tolerari possent ad plura, & deteriora mala evitanda, nimirum ad communem Reipublicæ pacem tuendam, & dissidia & odia profliganda, ad expeditiorem eorum conversionem. Nam cum eorum vana & superstitiosa secta, tota undique erroribus scateat, ac fæteat, facilius, citius, & commodius possunt hac ratione confutari.

LIBER UNDECIMUS, DE ETHNICORUM CONVERSIONE PROCURANDA.

PRÆFATIO.

Gentium
cōversio
prædica-
tur.

Isaia 2.

Isaia 7.

Isaia 35.

Isaia 49.

Isaia 60.

Ratio-
nes qui-
bus Evā-
gelium
dissemi-
nandum
Gentibus
suadetur

IN Oraculis antiquis habemus certè clarissimas de conversione omnium Ethnicorum prophetias, futurumque, ut Ecclesia DEI ad agnitionem divinæ veritatis perducatur omnes nationes: & ut nunc cæteros omittam Prophetas, Isaïas 2. cap. clarissimè vaticinatur, non unis, sed in universum novissimis diebus fore, ut gentes confluant ad montem Domini, & invitent alios populos; neque ullum tempus excepit, quod non contingeret. Sic alibi: *Multiplicabitur, inquit, eius imperium, & pacis non erit finis.* Et de Ecclesia rursus, quæ prius erat, quasi tellus deserta & invia, ad quam nemini patebat accessus ante adventum Christi, nullus ejus erat cultus: *Latabitur, ait, deserta, & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium, germinans germinabit, & exultabit læt abundantia & laudans.* Explicat alibi eadem elegantissimè Isaïas, *Deserta, scribit, tua, & solitudines tua, & terra vicini tua nunc angustæ erunt præ habitatoribus, & longè fugabuntur, qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ, Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo, qui genuit mihi istos? ego sterilis & non pariens, transmigrata, & captiva; & istos, quis enutrivit? Ego desituta & sola: & isti ubi hic erant? Hæc dicit Dominus DEVS: Ecce levabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum: & offerent filios tuos in ulnis, & filias tuas super humores portabunt.*

Non discedamus ab eodem Isaïa: qui sic alibi refert DEVM loquentem ad Ecclesiam: *In indignatione mea percussisti te, & in reconciliatione mea miser tu sum tui, & aperientur porta tua jugiter die, ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, & Reges earum adducantur.* Quasi nullum sit momentum diei vel noctis, quo Ecclesiæ portæ claudantur, sed sint semper è gentibus, qui ingrediantur ad ipsam, ita ut non possit etiam eo tempore, quo necesse videtur, qualis est nox, claudi. Prædictæ igitur prophetiæ, quæ necessario impleri debent, animos virorum Apostolicorum vehementer movere ac inflammare deberent. Quid enim acrius animum pium urgebit, quam divinæ promissionis veritas, quæ pollicetur Gentilium respicientiam. Porro acerrimum calcar habent Evangelici ministri, ad Ethnicos profecturi, ut libenter onus impositum ferant: divinam scilicet pollicitationem divinatorum oraculorum futuri proventus. Etenim nihil æquè firmum negotiatores habent, qui ad extremos Indos auti amore navigant, quam promissionem; & tamen firmius & perseverantius Oceanum vincunt, quam JESU Christi famuli, quos amor salutis proximorum lentè admodum afficit.

Secunda ratio: quia cum hoc Sæculo ab anno circiter quingentesimo supra millesimum plus terrarum atque hominum fuerit detectum, quibus Evangelii lux nondum plenè illuxit; quam totis ferè mille superioribus annis, innumere etiam sint Regiones, ac Gentes, quæ quotidie à Lusitanis & Hispanis in utraque India deteguntur, quibus Evangelica tuba nondum insonuit, manifestè monstratur prætoribus esse tempora, in quibus plenitudo gentium intret Ecclesiæ ovile; verè enim divinum fuisse consilium clarè perspicitur, ut tot nationes antea ignotæ,
hoc.

hoc sæculo reperirentur, ut ad Evangelium vocarentur, & concorporales fierent & participes mysteriorum Christi. Horum igitur omnium oportet procurare salutem, ac ministros Christi excitare, ne tota die otiosi animarum salutem negligant, imò DEI consilia conatusque adjuvantes divino operi strenuè se accingant: maximè cum tanta atque adeò vasta orbis portio patuerit, actot nationes nostra ætate reperta sint, quibus nec syllaba sancti Evangelii innotuerit; nec credi potest frustra tot fuisse adinventas, sed divina potius providentia, ut primum innotuerint, deinde adeantur, ac tandem Evangelicam pacem accipiant.

Tertia ratio; dolendum est profectò, innumeras nationes barbaras divinum culeum Dæmonibus divinitatem simulantibus asserere, & magnificentissima templa impuris creaturis dedicari: ut apud Japonos, Sinas, & Indos passim cernitur. Qualis ergo zelus Christianorum erit, nihil curæ quod cultus JESV Christi debitus tot Diis commentitiis reddatur? quare rectè monet D. Chrysof. *hom. 4. in cap. 3. Epist. 1. ad Corinth. Nos Ethnicos muliebri, vel etiam majori ululatu deplemus, quoniam communem salutem non intelligunt, neque enim adeo uxorem virum suum amare oportet, ut nos universum genus humanum, idque ad salutem allere, sive Ethnicus sit, sive quivis alius.*

Quarta: Hic (si suspiciam) misericordia vim suam proderet; Tartarus quippe sinus suos pandit & laxat, ut innumerabilem multitudinem Idololatrarum quotidie cadentem absorbeat. Nunquid animæ illæ Christi sanguine redemptæ non fuerunt? Quomodo ergo tam ingens humani generis pars cedit in prædam Dæmonis?

Quinta; Eò major misericordia Gentilibus impendenda est, quo simplicius peccant. Certum est quippe, in alta eos JESV Christi ignoratione versari: quid vero agent, quomodo Christum agnoscent? Profectò nisi per auditum non agnoscent. At quomodo audient sine prædicante? Etenim duos corde oportet esse Christianos, quos tantæ cladis sensus non tangit, & pro virili parte sua, ministros ad gentem derelictam mittere minimè curant.

Sexta ratio efficacissima subest, ab Apostolorum imitatione petita: ii enim à Christo ad remotissima Gentilium Regna missi, opus certè gloriosum à fundamentis cæperunt, ut ab eorum imitatoribus perficeretur. Qualis ergo imitatio erit, opus imperfectum relinquere, cum vires & industria suppetant, ad ea quæ desunt feliciter implenda? Vtinam qui Christo placere cupiunt, animadvertent quanti sit momentatio hæc, (quæ si observetur) JESV Christi famulos Apostolis simillimos efficeret. Profectò Christus singulari providentia duos nobilissimos Apostolos PETRVM & PAVLVM ad arcem Romani destinavit Imperii, ut omnes Gentilium superstitiones, quæ ibi vigeant, aboleret. Ut per hoc ipsum Ecclesiæ Principes discerent, qua sollicitudine, ac dilectione Ethnicos homines amplecti, & ad æternæ salutis viam perducere deberent. Et quidem ratio hæc summos Antistites non segniter urget.

Septima; Sanè si JESV Christi famuli de conversione Gentilium, ut par esset, agerent, omnibus capitibus multis, ex hoc uno potissimum incitarentur, quod missiones istæ divinis consolationibus affluunt. Quis enim vir pius, non intima voluptate capiatur, cernens nascentem Ecclesiam, novos Christi partus sacro baptismi fonte lustratos, syncerum Evangelici textus intellectum, syncero exercitio confirmatum? Quid, quot nova in Ecclesia nova miracula coruscant, quæ nostros Europæos in extremis orbis regionibus Christi causam agentes vehementer inflammant & exhilarant, & novos populos efficaciter trahunt, & admiratione suspendunt?

Ratio octava; Habet quoque missio, quæ ad istos infideles fit, facilitatem miram, utilitati conjunctam; facilitatem, inquam, in disputationibus, ac fidei persuasionem. Cum enim rudes sint, & crassissimis erroribus exæcati, mirum est, quam facile convincantur, ut ad disceptationem ventum est. Quod certè assertum ex recentibus constat historiis. Japonii quippe (pro Gentilium conditione non prorsus rudes) in primis Europæorum congressibus mirabili stupiditate convicti sunt. Et ex hoc certè capite conversio Gentium, cum facilior sit, avidius à viris Christianis arripienda est.

Nec retardare debet plurimas hærum Gentium nationes barbarissimas esse, ac belluinis moribus imbutas, vix quicquam humani sensus habentes, sine lege, sine Rege, sine ullo tenore viventes, ac proinde ineptas esse verbi DEI prædicationi; quia nullum hominum genus, ut doctè ac eleganter præbat Josephus Acosta, exclusum est, in Evangelii, fideique communicatione, ubi à Christo Do-

Marc. 19. mino Apostoli audiunt, *Euntes in mundum unversum, predicare Evangelium omni*
Act. 1. *creatura.* Et rursus: *Eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudaea, & Samaria,*
Matt. 28 *& usque ad ultimum terrae.* Et alibi: *Docete omnes gentes.* Quis igitur tam illustri
 præcepti toties commendati auctoritatem contemnat? Aut quam hominum
 nationem adeo feram, & ab omni humano sensu remotam, beneficio prædica-
 tionis, fidei, penitentiae, ac divinæ doctrinæ destitutam putet, cum audiat Domi-
 num de universo mundo obeundo, de omnibus docendis Discipulos conte-
 stantem? Quin potius si attentius divinas Scripturas legamus, apparebit fortas-
 sis non sine magna ratione, ac divino quodam mysterio, extremum & abjectissi-
 mum genus hominum, vel præcipuè ad fortem Evangelii vocari. *Ethiopia*, in-
 quit, *præveniet manus eius Deo.* Quæ vero gens despiciatur his, qui vel ipso terrore
 & putore horrore penè habentur? De his Sophonias quoque Propheta: *St-*
Soph. 2. *tenuabit omnes Deos terræ, & adorabunt eum viri de loco suo, omnes Insule gentium,*
Sed & vos Ethiopes, interfecti gladio meo eritis, illo nimirum gladio, quem Do-
 minus venit mittere in terram, quod est Verbum DEI; pertingens usque ad
 divisionem animæ & spiritus.

Cur enim contemptos, ac sempiternæ oblivioni datos homines arbitramur
 apud pium Conditorum, & benignissimum Redemptorem? Nunquid non unus
 Pater est omnium? An alio sanguine Græci & Romani, alio Barbari & Indire-
 dempti sunt? Ipsos certe JESV Christi Apostolos scimus ad remotissimas ac fe-
 rocissimas nationes penetrasse, neque earum belluinis moribus deterritos, ne-
 que sensus stuporem pertaxos, & prædicasse Evangelium, & baptizasse, &
 munus inde Domino juxta propheticum vaticinium obtulisse. Agnoscebant se
 debitores crediti talenti Græcis pariter ac Barbaris, sapientibus atque insipienti-
 bus. Intelligebant in Christo JESV non esse Judæum & Græcum, Barba-
 rum & Scytham, sed novam creaturam, quæ secundum agnitionem DEI re-
 novatur in imaginem ejus, qui creavit illam.

Etenim quos pater familias licet debiles, licet claudos, licet pannosos, & hor-
 ridos ad præclaras cælestis convivii epulas pro sua magnificentia invitari jubet,
 cujus obsecro temeritatis, cujus impudentiæ erit, hos ut servi convivias de-
 dignentur, averfentur, fastidiant? Nisi putamus melius esse perspectam ministris,
 vel convivarum rationem, vel convivii dignitatem, quam ipsi omnium Condi-
 tori & largitori? In illo certè linteo, quod Petro esurienti cælitus oblatum est,
 omne genus non solum volucrum, & animantium; verum etiam serpentum ac
 reptilium expositum ac præparatum divina nos docuit historia, ut etiam sordidos,
 & abjectos, atque ut ita dicam humi repentes à Domino sanctificatos intelliga-
 mus. Quod autem DEVS sanctificavit, nobis ut immundum fastidire ac repel-
 lere minimè licet. Quamobrem definamus vel tarditatem, vel duritiam Barba-
 rorum, tantis divinæ charitatis promissis opponere, & eum, qui promissit fidem
 existimantes, à communi omnium salute, nullum genus mortalium putemus ex-
 ceptum.

Ordo servandus.

NOS igitur, ut horum omnium saluti consulamus, maximè his, qui ingenio &
 politia pollent, tria præstabimus. Primum, Gentilium errores ad universalis-
 sima capita reducemus, eosque naturali ratione fulti, per singula capita confuta-
 bimus. Nec pro errorum confutatione ulla inducemus argumenta, vel intricata,
 aut nimis subtilitatis, vel cavillosa & fucata; omnia erunt, ut speramus, facilia &
 dilucida, quæ intelligi à quovis animadvertente queant. Secundo, De juvandis
 Gentibus, rationeque agendi cum eis: actandem Tertio de communicatione
 cum Gentibus, atque quibus ea casibus licita sit, dicemus.

PRIMA PARS.

DE GENTILIIUM ERRORUM CONFUTATIONE.

CAPVT I.

De erroribus Gentium in communi.

Gentium
errores.

Illa solum delumam ad Gentilium errores
confutandos, quæ præcipua sunt, & à multis
recepta, & circa quæ celebres sunt hominum de
colendo DEO sectæ & adinventæ, neque profes-
sæ exiis, nisi ea tacuam, unde videro iacturam
Religioni importari, vel ut frigeat, vel nuret, vel
omnino cadat. Nam abolita jam vel satis à ma-
joribus explosa, & profligata, ne attingam qui-
dem: ut de Iove, de Junone, de Hercule, de Ve-
nere, de Marte, aliisque hujusce notæ. Quis enim
adeo nunc intant, ut illos esse Deos suo credat,
quales nemo velit habere liberos, aut seruos? ad
ero enim illum convincendum, satis sunt olim à
sanctis viris dicta & scripta, cum is adhuc homi-
nam animos occuparet.

Præcipui autem Gentium errores, circa divi-
nam naturam cognoscendam ad hæc capita
commode reduci possunt. Nam vel ita barbari
aut ignari sunt, ut DEUM esse non intelligant, il-
lumque primum, & summum principium, à quo
omnia hæc, quæ videntur prodita sunt, non
agnoscant: vel eo cognito in hoc primo principio
definendo plurimum errent. Hi autem errores
omnes, ut fecit D. Thom. lib. 1. contra Gentes cap. 9.
ad quatuor capita reduci possunt: nam in hac pri-
ma causa, quam nos DEUM appellamus in qui-
renda, in tribus maxime certamus homines erras-
se. Primo in hujus principii natura, substantia, &
perfectioe, prout in eis est cognoscenda. Secun-
do, in ratione explicanda, qua à primo hoc princi-
pio omnia fuerunt condita, & quomodo ab eo
regantur, & conserventur, eisque se variis modis
communicaverit. Tertio, in exponendo ultimo
creaturarum fine maxime hominum.

Circa primum articulum, nempe circa DEI
naturam & perfectionem, in varios gravesque erro-
res Gentiles prolapsi sunt, quos ad certa capita
redigere, penè esset impossibile. Circa secun-
dum vero de processione creaturarum faci-
lius errorum species ad certas classes à D. Thom.
lib. 2. contra Gentes c. 3. referuntur: Primus, inquit,
est eorum error, qui creaturarum naturam ignoran-
tes, nihil supra corporalem creaturam existimantes,
dixerunt creaturam, primam causam & DEUM
constituere; de quibus dicitur Sapientia 13. Qui au-
tem ignem, aut spiritum, aut aërem, aut girum stel-
larum, aut nimiam aquam, aut Solem & Lunam
Deos putaverunt. Secundus error est eorum, qui ea qua
soli DEI sunt, ut creare, futura cognoscere, mira-
cule operari, creaturæ aliquibus ascribunt; de quibus
dicitur Sapientia 14. Incommunicabile nomen lignis
& lapidibus imposuerunt. Tertius, est eorum, qui di-
vina virtuti in creaturas operanti aliquid detrahunt,
quales fuerunt illi, qui duo rerum principia constituunt,
vel qui res non ex divina voluntate, sed ex necessitate
naturæ à DEO procedere asserunt: similiter & illi, qui
res vel omnes, vel quasdam ad divinam providentiam

non referunt. Ac denique quarto multi ex Gentibus
errant, existimantes, creaturas rationales, quarum
fines ultimus est ipse DEUS, alii creaturæ esse sub-
jectas, ut sunt illi, qui hominum voluntates astra sup-
ponunt, vel qui Angelos animarum creatores faciunt,
aut ipsas animas mortales ponunt. Quibus erroribus
natura humana derogant dignitati.

Circa ultimum vero hominis finem exponen-
dum, tam variis sunt, ac à veritate alieni errores; ut
Marcus Varro, teste D. Augustino lib. 19. de Ci-
vitate Dei cap. 1. ducas & octuaginta opiniones,
seu, ut melius dicam, deliramenta enumeret. Præ-
sumebant enim temerè, ultimum hominis finem,
& beatitudinem in hac vita inveniri posse, ut qui
alterius vitæ cognitione carerent. Quare præsentis
vitæ aliam succedere, in qua mortales actionum
suarum præmio, vel supplicio DEO afficiantur,
non agnoscerant. Ac tandem circa honorem & re-
verentiam exhibendam huic ultimo fini, ac princi-
pio omnium rerum, o errorant celo, cum veterum
cultum DEO altissimo debitum, in hominum
mortuorum, vel Daemonum, vel aliarum rerum,
& simulacrorum vanissimam, superstitiosissi-
mamque honorem transfulerunt.

Contra hos igitur Gentium vanissimos errores
breviter agemas, licet non eodem ordine in om-
nibus servato.

Præterea cum in adducendis gentibus ad fidem,
non solum opus sit eorum errores destruere, sed
& veritates nostræ fidei eis aperire, ut optimè ad-
vertit D. Thom. lib. primo contra Gentes cap. 9.
Sapientiam intentionem, ait, circa duplicem veritatem
rerum divinarum versari. Primo circa errores contra-
rios destruendos, & ad hujus veritatis manifestatio-
nem, per rationes demonstrativas, quibus adversarius
convincatur, procedendum est. Secundo, circa verita-
tum fidei, qua nostrum intellectum excedunt, mani-
festationem: in quibus solvenda sunt rationes adver-
sariarum, cum veritati fidei ratio naturalis contraria
esse non possit. Et rationibus probabilibus, quibus fidei
nostra mysteria esse evidenter credibilia in fidei-
libus ostendatur.

Ex quibus in conversione Gentium procuranda,
tria possimum in tendere debemus. Primum,
eorum errores destruere. Secundum, fidei nostræ
mysteriorum credibilitatem comprobare. Ter-
tium, modum cum eis agendi præscribere, qua
tria à nobis breviter erunt in hoc Opere præstada.

Quæ in
Gentium
conver-
sione ob-
servanda

CAPVT II.

De Scriptoribus adversus Ethnicos.

Adversus Gentium errores, & idololatriæ præ-
sertim veteres, ac falsarum Religionum cul-
tores, ex antiquis Patribus scripserunt Iustinus
Philosophus & Martyr; Tertullianus in Apologe-
tico, & libro de Idololatria; S. Cyprianus de Ido-
lorum vanitate, & aliis in locis; Clemens Alexan-
drinus; Eusebius Casariensis; Lactantius Firmia-
nus.

nus, Arnobius, Augustinus præcipue in libro de Civitate DEI, nunquam satis laudato; S. Thomas in libro contra Gentes; Guilielmus Parisiensis lib. 1. de fide ac legibus. Ex his igitur Ecclesie Patribus innumera & efficacissima desumi possunt argumenta, quibus Infideles trahantur, ut oculis quasi aperti suorum sectarum nugas, & fidei nostræ solidam veritatem conspiciant.

Pro iuvandis vero, edocendisque gentibus, maximè vero novi orbis, sive Indiarum Occidentalium, & Orientalium, Sinarum, & Insularum, Japonis, aliisque quamplurimis, videndi sunt inter alios nonnulli doctissimi viri ex Jesuitarum familia, qui rara doctrina experientiaque præditi, de hac re scripserunt: quales sunt Anton. Posslevinus 1. Tomo sua Biblio. lib. 9. & Josephus Accetta in lib. de procuranda Indorum salute, Alexander Valignanus in Catechismo Japoniorum: hi enim post diuturnam rerum experientiam, alter pro Indorum Occidentalium, alter pro Japoniorum conversione accuratissimè scripserunt. Sed præcipue nostri temporis clarissimum lumen Ludovicus Granatenis perlegendus erit, in aucto illo volumine, cui titulus est, *Introductio ad Symbolum*, maximè 5. lib. qui est veluti aliorum compendium.

C A P V T III.

De ultimo fine hominis.

AB hominis fine, ad quem à DEO conditus est, Christo propitio exordiemur disputationem, quam fusè, doctissimè tamen prosequitur Ludovicus Vives lib. 1. de veritate fidei Christi. à quo brevitati solius consulentes ea, quæ præcipua ac selecta sunt decerpimus. Ad hominis, inquit, verum germanumque finem inveniendum, operæ pretium fuerit, ut hominem ipsum, humanaque omnia, singulatim evoluta atque explicata proponamus nobis ante oculos. Primum omnium nasci hominem videmus, tum ali, & crescere, quod vivere vocatur: hoc ei est cum stirpibus commune, distinctum à non viventibus. Vis ergo & facultas est in eo aliqua, per quam vivit, quæ iis negata est, quæ non vivunt: ad hæc utitur sensibus externis & internis, in quo à belluis nihil differt, differt à stirpibus. Aliquis ergo in eo est vigor, cuius ope, & actibus illis fungitur, qui non inest plantis nec herbis.

Veniamus jam ad ipsius proprium. Uritur consilio, iudicio, ratione, sermone, quæ belluis non sunt attributa, uti est à Philosophis declaratum, & res ipsa ostendit. Aliquid ergo habet quo cæteræ animantes: per quod animal est rationale, cætera sunt bruta, muta, & rationis expertia. Ea vis & facultas mens dicitur, seu ratio, qua una homo censetur, aliis omnibus non dissimilibus rebus, tanto ab homine intervallo separatis, saxi, arboribus, belluis. Habet in mente functiones duas: alteram qua in bonum tendit, voluntatem: alteram, quam hujus veli consultiorem nuper diximus, iudicium sive ingenium, quæ quid verè bonum & malum sit inquit.

Voluntas ex se qualitatem habet nullam, talis sit omnino, quale id quod amplectitur: si bonam, bona: si malum, mala. Illic est virtus, & hic vitium. In ingenio succrescit, cum non exercetur, ignorantia, quæ est velut tenebræ; cum autem probe exercetur, peritia, quæ est tanquam pura lux, quom autem pravè, pervertitas, & corruptela, quæ est cæci lux, quæ in lucerna ex oleo ardens medicato varias rerum imagines objicit oculis, ut capra asinina, vitulina, vineam per parietem ex-

pannam, fallitque intuentes ea ipsa quæ vera debet ostendere. In animo, quem communem fecimus cum bestiis, sunt sensus interni, imaginatio, phantasia, existimatio, memoria; hinc affectus varii de opinione boni, vel mali, presentis, ac venturi, lætitia, mæror, cupiditas, metus, & alia, quæ subtilius exequi non est loci hujus. Jam in corpore sunt sensus interni, in illis integritas & vigor, tum integritas membrorum, sanitas, vires, vigor, species, habitudo, & per sensus voluptatis infusa. Foris ad nos veniunt quibus conservetur corpus, ea ex quibus est concretum & coagmentatum. Sanius enim ex terra, aqua, aère, & igne, quæ huic tuendæ, ac fulciendæ compositioni conducant, tum quibus recuperetur sanitas amissa, vel dubia, & nutans confirmetur, quibus singuli sensuum voluptatibus, & deliciis sibi congruentibus titulentur moti quodam suavi & jucundo.

Hæc præbuit natura. Nos adiecimus nostra primum pro teneitudine, atque imbecillitate corporum necessaria, indumentum, habitacula, instrumenta exercendæ terræ, & quodammodo cogendæ: ut fructus fundat, ac veluti debitor reddat creditum; tum quod vires nacti essemus per exiguas, addimus nobis adjuvatores, socios, amicos, administratos, tum ex bellorum rabie servos, & alioqui nati, & compositi eramus à natura ad societatem, quod benevolentia, & sermo iudicant.

Jam ad procreationem sobolis stimulat nos natura, ut conservetur genus: itaque uxores ascevimus, unde nati liberi, ab uxoribus affinitates ortæ, à liberis consanguinitates & propinquitates, & charitatis mutue nexus, & sociabilitate cæteris & congregatione hominum concelebrati: ande pagi primum, inde oppida, ut besque exiterant, non solum amore conjungente homines, sed interdum malis & necessitatibus, dum cogunt se in unum, quorum alii aliis usui possint esse.

Ex malitia & iniquitate hominum leges sunt ortæ; & ad legum æquitateque conservationem Magistratus, cum potestate constituti, ad comprimendam audaciam malorum, ad propulandam vero vim hostilem, & injuriam externam arma inventa sunt, & multitudo armata efficit bellum, qui cæteri & multitudi illi profuisset, afficiebatur honore, tum ad referendam ipsi gratiam, tum ad exemplum aliorum. Communicationi autem rerum primo serviebat commutatio, in cuius locum, cum res esset vis impedita, & inexplicabilis, successi nummus, qui omnia exæquaret.

Tum, ut homo inter æquitatisque conservationem naturali quadam DEI similitudine, quam nos deprecavimus, orta est cupiditas excellendi: sed excellentia degenerant ad res inanes, ac falsas, dum corruptè de bono decernimus. Alii enim bonum posuerunt, ac proinde præstantiam in forma, alii in robore, alii in animositate, fuerunt, qui in rapinis & cæde hominum, qui in lusionibus, qui in honestate generis, qui in nihil sapiendo & vita belluarum proxima. Alii etiam honorem captarunt, non in sua solum Civitate, sed procul apud externos: non suo tantum ævo, sed ad posteros, quæ gloria nuncupatur. Signa honorum & excellentiæ excogitata permulta, in verbis, in natu, in gestu, in toto corpore, in loco, dum sedemus, dum assurgimus, dum ambulamus, transimus. In his omnibus immergit se & iudicandi pravitas, & cupiditas insatiabilis permiscuit omnia, cõfundit, tortis, ad fines tñ à natura ipsa, tum à recta inventionem hominum alienissimos. Non possum persequi singula, quod esset operis immensi, & in præsens minime necessarii. Quis hic non cogatur exclamare:

O ho-

O hominem miserum jumentum, quis te adeo oneravit! sed non est ei onus ab alio impositum, ipse sibi ascivit, & suis manibus imposuit.

Hic est homo, hæc humana. Dispicimus jam ubi est ejus finis. Finem voco ad quem referuntur cætera omnia, ipse ad aliud nihil. Quod, ut exemplo fiat manifestum, præparationi navis finis est navigatio, sed non postremus: neque enim ibi sistit destinatio animi. Navigationi propofita est pecunia, neque hæc postrema, quam videlicet alterius rei gratia quarimus: nempe ut vestem patremus & alimenta: aliis vero, ut servos, domos, rem familiarem ampliam: aliis ut gerant bellum, vel decus sibi concilient, vel autoritatem, ut est cæjulque animus & cupiditas. Et cibum expectamus, quo rectè valeat corpus, aut animus; & rectè volumus habere, ut probe fungamur actionibus quas cupimus, & hæc aliorum tendunt, vel unde venerant refectuntur. Non sunt itaque hi fines, quos hic quarimus, sed ultimum illum in hominum actionibus investigamus, ad quem tanquam summum & præstantissimum tendunt omnia: ipse sit tantum gratia quaritur, non aliorum, qui finis honorum nuncupatur.

Varii finis hominis à Philosophis dati
Olim, qui Philosophiam proficebantur, partim contradicendi studio, partim sui ostentandi, partim quod non omnes eodem modo considerarent hominem, varios depinxerunt fines. Fuerunt, qui voluptatem ponerent, quod ad eam bestiarum omnes, ut & nostra animalis pars, seu nudo suo ferrentur prona. Adjecerunt alii indolentiam; eamque præcipuam esse voluptatem dixerunt: alii sanctitatem. Quidam sensu magis populari, nihil esse potius, aut præstabilius arbitrati sunt opibus, honore, potentia. Alii penitus inspererunt hominis naturam, finemque in animo esse oportere statuerunt, nempe virtutem, quæ componitur & formatur animus, ne in motus illos inconditos ac turbulentos intumescat, ac tumultuetur: hi fuerunt Stoici.

Aristoteles alius ascendit ad mentem, & quod in ea existimat esse optimum, videlicet contemplationem rerum maximarum, id postremum esse cense: in bonis. Addit velut appendices corporis & animi, & vitæ seu bonæ, ut ipse vocat, seu commoda, ut Stoici. Hæc duæ nationes ex disputationibus Socratis sunt natae, quas literis mandavit discipulus ejus Plato, qui in constituenda beatitudine hominis varius est & incertus, tamen quibusdam locis plus vidit, quam reliqui omnes Philosophi. Ait enim alicubi, virtutem doctrinamque præcipuam esse bonum: alibi vero contemplationem, optimi nempe DEI: alibi sublimius elatus, amorem ejus atque imitationem esse affirmavit: quod dictum quia veritati est proximum, ad postremum disputationis reservabimus.

Reliquæ omnes opinioniones, ac sectæ jam olim aliæ aliarum telis confixæ, & argumentationibus refutatae sunt. Facilius enim cuique fuit contra fallum dicere quam verum invenire. Eorum rationes huc adferre operosum esset nimis, & supervacaneum. Attingam tantum aliquas, non ex illis subtilibus atque intricatis, sed cujusvis captui aptas & congruentes.

Constat homo, ut nullus ignorat, ex animo & corpore. Finis ergo illius in externis rebus non potest situs esse, quæ nec sunt in homine, nec quicquam sunt hominis. Et ea cum hominis gratia sint querita & parata omnia, non possunt profecto finis esse hominis, contra potius homo est illorum causa & finis. Neque enim vel pecuniam, vel possessiones, & opes alias quarimus propter

seipsas, nisi quod adferunt vel delectationem, vel decus, vel usum aliquem ad necessaria. Hæc igitur ulterius posita sunt, quam divitiæ. Quod si hæc absque nummis liceat consequi, pauci numeros attingerent: ut Reges & proceres magnanimi, quibus cum pecuniarum usus omnis abundè suppetat, ipsi nec pecuniam contrectant unquam, ac ne vident quidem.

Nec præterea in vita hæc finis hominis ultimus inveniri potest, finem appello, id quod perfectum hominem reddit ac beatum: ac felicitas hæc & consummatio bonorum in vita hæc nulli potest evenire. Nam si quis hominem intus & foris inspererit, facile intelliget finem nullum habere hominem in hac vita, se dignum, & in quo possit conquescere: alibi ergo querendus est hominis finis, non hic. Nam prima conditio ultimi finis est, ut sit homini proprius, ac ea de causa in optima illius, & præstantissima parte situs, ut qui unus satis sit ad felicitatem: quod autem felicitatem beatitudinemque allaturum est, maximas ut delectationes importet, sine ulla molestia, vel perturbatione necesse est.

Adde his, ut sit perpetuus, nec auferri possit. Nam si quis metus interveniat ne amittatur, is metus felicitatem diluet & corrumpet. Ideo in sua cuiusque manu positum esse oportet, aut certe illius, de quo exploratum habeamus, daturum eum quoties nobis lubuerit. Si quis hominem contempletur hæc in vita, inveniet nihil minus assequi finem suum, quam illum. Corpus est imbecillum fortius, fragile, & morbis ac mortis generibus innumeris obnoxium: ævi brevis ac incerti, cui exitus singulis momentis, plurimis & variis de causis impendet. Brutis vero firmiora sunt corpora, minus concussa morbis, & ætas diuurnior: quæ sicut Theophrasti, & quorundam aliorum querela, dum in sapientiæ curriculo multas patenterent moras, & interciperentur, antequam metam contingerent.

Deinde quænam felicitas est, quæ minimum prodest possidenti, plus delectat spectantem, quam habentem? Quid quod est res momentanea, corrumpitur mille casibus, morbo, æte, plaga, ulcere, papula, à sole, à vento, ab æstu, à rigore. Voluptates corporis breves, & plane momentanea, nec unquam meræ, semper molestia commixta, & contemperata. Relinquunt vero post se marorem & morbos. Bruta illis & majoribus, & pluribus, & diuturnioribus perfruuntur: quippe quæ undique voluptates conquirunt, & abjectiores sunt ad eos sensus, quibus potissimum voluptates capiuntur, nempe gustum & tactum.

Adde quod eas sumunt securè, sine reverentia, sine respectu DEI, & hominum, sine repugnantia mentis, quæ pravus cupidinibus reclamat. Quod si in illis esset felicitas, felicior fieret homo, quo eis & diutius, & crebrius uteretur. At qui tum sit miserior, frangitur enim & debilitatur corpus, animus autem in belluinam naturam degenerat: ut felicitas ea, nihil aliud sit quam verti in pecudem. Nec ipsos suos sensus delectatione afficit voluptas, nisi moderatus sit ejus usus & rarus: quem admodum est apud quemdam Poëtarum, voluptates commendat rarior usus. Cujusmodi porro sit voluptas existimanda, declaravit consensus generis humani, qui regi illas, qui dissimulari atque occultari voluit, nec est illis, qui de gula aut libidinis perceptis voluptatibus gloriatur, nisi fortè insanit, & pudorem omnem excussit, hoc est, (ut Cicero dicit) nomine sit homo, non re. Nam quisquis humanum habet sensum, querit tenet

bras,

bras, & ubi delitescat, etiam in iis, quæ sunt lege, ac jure permittas, ut cum Conjugas dant operam liberis.

Jam comedere ipsum, & bibere, quàm res est molesta, toties, tam diu repetendum: & ubi finitum est abit delectatio, relinquuntur ructus, excreatio, mejere, excernere, grayitas somni, in quo nihil homo differt ab arbore. Si nimium ederis, aut biberis, aut naturæ parum congruentia, labor, molestia, dolor, mors. Adificatio res ridicula, lapidem lapidi superponere, tignum tigno addere, bacillum bacillo, stipulam stipula. Vestes pudori consulunt. Quod bonum esse potest in eo, quo felicitas careremus si liceret? Hæc enim nostra infirmitas invenit, non præstantia. Quanto sunt meliore conditione, quibus hæc non sunt opus.

Denique quid potest esse circa corpus, vel in corpore bonum, aut expetendum, cum ipso nostro corpore nihil sit turpius, nihil tetrus & fectidius? Tollat quis cuticulam, videbit subito quanta existeret fœditas, quæ undique per omnes corporis meatus, tanquam per cloacas continenter scaturit. Quæ externa sunt præternaturalia, quæ naturalia perpauca sunt & exigua, nempe quibus corpus alitur & tegitur: cætera humana vanitas invenit, & nos deinceps deliciis, & pravo usu auxiliamus in immensum, & effecimus, ut illis indigeremus. Multæ gentes his dementiæ nostræ in ventis non utuntur, nec indigent, faciliusque ac felicitas ætatem degunt tanti ponderis expertes. Nam opes, honores, dignitates, qui quærunt, aut qui quasiras tueri student, ac conservare, quam multis & variis se molestiis involvunt? Quid, quod non sunt in manu possidentis, aut potestate; fortuna sunt: qui desiderat & affectat plerumque non consequitur. Confluunt vero ad negligentem, atque etiam interdum ad aspèrantem. Adde his, quæ multarum inimicitiarum sunt causæ ac fomenta, invidia competitorum. Unde non singularum modo hominum turbatur quies, sed universæ Civitatis, ac Regni & Provinciæ totius, minoribus vero quanto sunt odio, qui se ab illis premi censent.

Sæculi
inanes
curæ.

Age vero, quibus tandem de rebus est tanta digladiatio, tam acerba contentio? de levissimis ac minutissimis, de pecunia. Atqui ea per se nihil est: alibi ex auro, alibi ex argento, ex ære, cupro, orichalco. Fuit aliquando ex soleis calceorum, est in quibusdam Orientis Civitatibus ex fabis, certo numero distributis arbitrio Principis, aut Magistratus. Et modo usus sit idem, quid refert, quæ sit pecunia? quæ ad paranda ea est excogitata, quibus corpus quotidie indiget. Nam & gemmis prima conciliatio pretii dicitur fuisse, quod vim dicuntur salubrem habere corpori. Itaque in multas medicinas adhibentur. Ergo semoto usu nihil refert aurum habeas, an saxum, adamantem, an scrupum ex glareâ sumptum. Quod si instrumentum est pecunia, res est utique, cum ibi sistitur, inanis: ut si quis pennas coacervaret diligenter multas, & varias, nunquam scripturus. Usus porro necessarius exiguus est. Quid faciunt centum millia ducatorum, ubi duo, vel tres sufficient? Usus supervacaneus parvitatem demonstrat judicii, Quisquis enim supervacaneum dicit, eo ipso nomine vanitatem coarguit vacantem & redundantem.

Accedit honor, quid rei hoc est, nam evanescit protinus, si quid ex eo coneris attingere. Apertiri caput, de via cedere, blandè appellari, duci & reduci, hæc nihil sunt. Stulta opinio & inconsiderata efficit, ut aliquid esse credantur. Adde,

quod alieni prorsum sunt arbitrii, nempe populi, belluæ multorum capitum, ut variè de præstantia judicet, ita honorem, quo non decet applicari, unde non decet detrahi. Quæ potest esse felicitas in alieno arbitrio sita, atque eo rudi, crasso, ac proinde iniquo? De nobilitate verbum nullum faciam: quoniam nihil puto ab hominibus stultius, aut inanius excogitatum, quod queminus haberet solidi quod apprehendas.

Si sunt hi hominum fines, si ad hæc est homo conditus, quid eo potest fingi miserabilis? quanto beatus vivitur sine his? quæ aliud prorsum non sunt quam fontes omnium cararum, molestiarum, cruciatuum animi, perennes & copiosissimi, contra quæ sigillatim multa sunt ab excellentibus ingenii collecta, ut operæ sit supervacaneæ illa persequi, quæ sunt cuilibet obvia. Denique omnia hæc, quæ ad vitæ hujus excogitavimus subsidia, quomodo beabunt nos, cum ne tueri possint à morbis, doloribus, molestiis, anxietatibus, fame, siti, algore, æstu, morte. Hæc circa corpus, aut in ipso corpore.

Scrutemur si placet animum, in cujus parte ima, & ea, quæ corpus attingit, sunt motus illi, perturbationesque, qui affectus vocantur. His vero quid turbulentius, atrocius, sævius? qui minimo excitantur statu, sævasque tempestates in toto homine concitant, ut non videatur jam homo esse, sed planè pecus, aut fera: vitamque universam tantum abest, ut beatam efficiant, ut reddant prorsum insuavem, atque amantissimam. Omnique mortalis Philosophiæ in hoc versatur cura & labor, ut sedentur & conqueantur hi motus.

Altera superior pars ac melior, mens dicitur. Quæ sunt illius bonæ? duo, uti & functiones duæ. In intelligentia est peritia, in voluntate virtus; in intelligentia humana tantæ sunt tenebæ, ea nox, ut quod acutissimus & peritissimus homo assequitur, non multum abesse videatur ab eo, quod nocte obturissimè cernimus lucernis remous, Scilicet memoria est angusta, fluxa, infidelis, acumen autem ingenii retutilissimum, segnis diligentia & tarda. Quomodo constitues in eo felicitatem, quod vel nullum est prorsum, vel adeo tenuè atque exiguum, ut pro nihilo sit habendum? Quo magis Aristotelis sententiam miror, qui cum non ignoraret quam infirmæ essent etiam circa corporalia, quæ sub sensus veniunt, ingenii nostri vires, finem hominis in contemplatione posuit rerum supremarum, & quidem in hac vita: ut nihil videatur fecisse aliud, quam excitare hominibus cupiditatem ejus rei, quam consequi non valent. Ecquis tandem in cæco, vel homine visus hebetissimi, dicat felicitatem esse, multa acutè cernere, hoc irridere potius fuerit vitium, quam ostendere quid habeat optimum natura.

Altera pars est voluntas, atque ea potior. Hujus perfectio est virtus. quo circa in excelso loco residere dicitur Domina & Regina omnium. Equidem ad virtutis nomen non possim assurgere, & multum ei deferre, agnosco rem unam esse omnium pulcherrimam, & præstantissimam, cui omnes merito plurimum tribuant: sed ipsam non propter se, sed propter beatitudinem illam sempiternam, ad quam per virtutes venitur. Nam si ad hanc vitam referantur omnia, nec ulla sit alterius sper, memoria, respectus, profecto nihil est virtutis nomine inanius, nec aliquid intus continet, nisi apud callidos forte astutus commode ac suaviter vivendi. Virtutes censentur hæc, Justitia, fortitudo, continentia. Accedit prudentia, quæ magis rectorix est & moderatrix virtutum, quam virtus

virtus ipsa, non eripis cuiquam suam, reddis depositum, non fraudaris, non circumvenis, præstas pietatem patriæ, parentibus, propinquis, necessariis, benefactori gratiam, iustus es: ad hunc eundem modum in actionibus aliarum virtutum. Subis pericula intrepidè, perfers incommoda fortiter, objicis te morti animosè, fortis es. Si hæc facis omnia, ut vir bonus habearis, ut sis in prærio, ut benevolentiam, ut honorem, ut decus colligas, (quibus ex rebus dignitas, opes, & vita jucundissima comparatur: ex contrariis autem ignominia, dedecus, damna, pœna legibus constitutæ.) an non virtus tua cautio est, seu cautionatio verius, non aliter quam navigatio, & negotiatio, & bellum, quod milites mercede perferunt? ita habebis in bono opere voluntatem pessimam, nec minus assequar, imo magis multo, quam is, qui simpliciter habet optimam, & sequitur bona fide rectam conscientiam.

At dices, hic est verè vir bonus, non ille: vanæ sunt voces. Quid est enim vir bonus, si hæc vita sola spectaret, nisi inane nomen? quis est iudex, quis est vindex rerum intra cuiusque pectus occultarum? Non minus diu vivit vir malus, quam bonus, & magis ex animi sui sententia & voto. Confesso autem cursu, nihil utrinque remanet: imo sæpenumero hominis mali restat fundatum patrimonium avaritia & calliditate, honestari liberti, etiam fama illius tanquam boni & præstantis viri. Sed natura tamen & imago veritatis adeo sunt apud animos nostros fortes, ut vel falsam & degenerantem virtutem, propter veræ similitudinem quandam, & velut umbram, non possimus non admirari, quia veræ virtutis venerationem ac benevolentiam DEUS humanis pectoribus indidit.

Quapropter cordatiores ex Philosophis satis intellexerunt vana & infrugifera esse omnia, si huc tantummodo referrentur: ideoque virtutum & vitiorum præmia ad alteram vitam remiserunt, ut Socrates, & hunc securus Plato, & Platonem Cicero, & alii complures. Quod, quia natura duce ac magistra probabile erat in vulgus, Poetæ quoque tenuerunt. Sed hæc ita sunt leviter dicta & frigidè, ut idem ipsi non satis viderentur credere, quæ affirmabant, quemadmodum alibi docebo. Sed profecto ita est, nullum habet homo finem, in hac vita se dignum. Quod si nec habet in altera, frustra est; non est autem frustra conditus, est ergo ad alteram, & ibi est quies, & finis, & beatitudo illius.

CAPVT IV.

Quis sit hominis finis, ex ipso homine perscrutatio?

Verus **V**erum ex homine probe attentèque considerato, non fuerit profecto operosum, quis illius sit finis, aut quæ certè ejus ratio, invenire. Non aliter quam si quis in extremis illis Oceani Insulis, ubi nullum est ferrum, gladium videret ab aliquo nostrorum hominum allatum, multum volvendò, & versando, & ad rem aliquam accommodando atque experiundo, usum tandem illius inveniret in quem esset passus. Si homo inspicitur diligenter intus, & foris, quæ in se, quæque extra se habeat recensuimus paulo ante. Ex naturæ præstantia & ratione usus facilè intelligitur, non huc eum spectare, neque huic esse vitæ conditum: altior enim est naturæ conditio, quam pro his rebus, nec usus earum tam præstans instrumentum

postulat, nec usus instrumenti huius, hisce est rebus aptus & accommodatus. Dicamus hæc appetituum & explicatuum, ut ab omnibus possint intelligi, modo mentem atque attentionem adhibeant.

Nihil unquam assumitur in usum & finem alterius, quod sit potius & præstabilius eo, propter quod sumitur. Id nec in vita contingit unquam inter sapientes, nec in natura, quæ summa sapientia regitur. Semper enim, quod alterius gratia ab aliquo expetitur, minus est illi, quam id quod expetitur, alioquin contrario potius modo expeteret. Omnes pecuniam damus propter cibum; & hunc volumus propter vitam, vita ergo melior est quam cibus, & hic quam pecunia: nam qui vitam impendit propter honorem & famam, charior & melior est huic fama, quam vita. Appetitus enim noster natura sua in id fertur, quod sibi censet esse bonum. Quo ergo melius & potius quid existimavit, eo feretur pronius & vehementius. Itaque in quod potissimum, & propter quod aliud facit, id censet sibi esse omnium optimum. Quod si sit voluntas sapientis, non fallat; & id revera erit optimum, quod maximè omnium expetere, & in cuius gratiam sumit alia.

Natura ergo, quæ est sapientissima omnium, nempe à sapientissimo composita, constituta, instructa, ea, quæ revera sunt præstantissima & optima statuit summo loco, & horum gratia cætera, non vice versa. Creavit ergo quidque, & ei attribuit hunc finem, ut bene sit illi: hoc enim non potest dari aliud potius aut melius, & in eo cuiusque rei appetitus quiescit, dignumque id est, in quod sumantur & referantur alia.

Sensuum ergo corporalium finis est, ut bene sit eis; mentis vero ut bene sit illi. Sensus mentis in rebus vitæ hujas occupantur, in esu, potu, calefactione, refrigeratione, & hujusmodi: quoniam per hæc bene est ipsis, integriores sunt enim, acutius noscunt, & perfruuntur suis voluptatibus. Mens vero si in rebus vitæ hujas occupetur, quis erit fructus? non ei bene erit, ut quæ nec clarius intuebitur res excelsas, vel abditas, nec perfruetur voluptatibus cognitivis: imo eo longius aberit ab intelligentia rerum se dignarum, quo attentius & intelligentius navaverit rebus vitæ hujas, nempe parandis iis, quæ postulat corpus. Itaque quod melius est, fiet instrumentum deterioris, nempe mens corporis: & sensibus serviet intelligentiæ: cum omnibus è contrario potius natura informationem hanc indiderit, externa esse condita propter corpus, hoc propter animum; & in animo quæ sunt inferiora, propter superiora, videlicet propter meliora, sunt minus bona.

Præterea neque in rebus externis finis, cum in eo sit corpus, cui servantur externa, non ergo in externis finis, quando quidem non ibi sistitur: sed ulterius est progressus, nempe ad corpus; hoc est sensuum gratia, non ergo ultimum corpus. Sensus ad animum referuntur, quæ in animo ad mentem, mentis autem est cognoscere: erit ergo ex notitia appetitus aliquis menti conjunctus. Nam cognitio omnis in animali propter appetitum est. Non enim expetitur quis ut noverit, sed novit ut expetatur. Incognita enim expetere non possumus. Is appetitus mentis voluntas nominatur, cujus est ipsa mens consultrix, & ductatrix. In voluntate ergo tanquam postrema & summa est finis, & voluntatis finis, hominis est finis. At voluntatis finis & beatitudo est, illi esse optimè. Non est autem ei optimè in cessatione ab omni actu, alioquin torpenti & dormienti melius esse posse, quam vigilantibus & agentibus. Quod si cessantibus esse optimè,

optimè, quorsum spectat vis, & vigor, & vita, & motus, & prouersitas ad actionem, quæ sunt naturæ munera pulcherrima, quæque nos merito tanti facimus, ut vicissim torpor, & stupor, & otium, & cessatio turpissima ac deuidanda sint, illorumque munerum orbis & privatio. Nec ad eam felicitatem, quæ esset per torporem, opus esset mente, & cognitione, & voluntate, sed saxo aliquo. Quumque à volendo sit voluntas dicta, quomodo optimè erit ei, si desinat voluntas esse? Velle ergo melius ei quam desiderare, & melius velle, quam nolle. Velle enim voluntatis est actio ad suum bonum, nolle aversio à suo malo. Itaque & amare, quod est volendo adherere, melius quam odisse, quod est nolendo averti.

In amore igitur optima & præstantissima voluntatis actio. Amor autem desiderium habet coniungendi & fruendi re chara. Quod si voluntas assequitur, acquiescit & benè sibi esse putat. Quale ergo fuerit quod amat, & quo fruatur, tale erit bonum ejus, & talis fiet ipsa. Non ergo optimè erit ei, nisi fruatur re optima, & quæ implere possit amplitudinem desiderii ejus. Nihil autem implere desiderium illius potest, nisi solus DEUS. Reliqua enim quibuscumque potest capi & teneri, vilia sunt, diluta, brevia, momentanea, exigua, in conjunctione ergo sola & fruitione Dei optimè est illi, ibi ergo finis ejus, & proinde finis hominis.

Sensus
duplices
in homi-
ne.

Ex cognitionis quoque ratione idem ipsum potest colligi. Habet homo sensus corporis, per quos facies rerum externas præsentibus cognoscit, habet sensus internos, per quos res easdem, sed absentes, habet rationem, quæ per causas & abditissima naturæ totius vagatur, & discurret per caelos, per elementa, per multa & compacta ex elementis, per effectiones rerum, per ea quæ corporis sunt immonia, & spiritalia nominantur. Dicant mihi, an hæc cognitio, quæ est pulcherrima, aliquid ad vitam hanc denegandam faciat: nihil profecto. Jam homo erectus super res conditas transcendit caelos, & universitatem mundi, usque ad authorem omnium DEUM. Maligna quidem & perobscura notitia, sed tamen quanta satis est ad consulendum voluntati, & eam excitandam, ut sic erga quidque horum afficiatur, quale ipsum sit, ita & ex his omnibus cognitionibus amores nascuntur, nempe rerum corporalium præsentium, rerum corporalium absentium, rerum spiritualium, DEI denique ipsius. DEUS est ergo optimum, & præstantissimum, quod mens assequi potest, quodque ostendere potest voluntati, & hæc tendunt omnes cognitiones. Nam cognoscimus præsentia, per quæ venimus in cognitionem absentium: cognoscimus corporalia, ex quibus transitur ad incorporalia: cognoscimus composita, ex quibus ad simplicia, ex mortalibus ad immortalia, ex rebus conditis ad Conditorum. Summum ergo cognitionis est simplex, incorporeum, immortale, Conditor, nec est quicquam ulterius, & hoc implet solum. Nam reliqua immensum relinquunt vacui.

Porro id efficit beatum, quod implet, & satiat, & quietat, idque est optimum & supremum, quod illa potest amare. Et quemadmodum per cognitiones alias ad DEUM ascenditur, ibique sistimus, ita per amores aliarum rerum ad amorem DEI, supra quem nullus est alius. Quod si amare potest DEUM mens nostra, quia cognitum, amare debet, quia optimum (amor enim ad bonum semper tendit) quod assequi profecto potest: alioqui vanos appetitus indidisset naturæ menti nostræ, & in præcipuis defecisset. Neque

enim amor beatum facit, nec quiescit, nisi per conjunctionem fruatur re amata, torquer videlicet absentia & desiderium. Nihil reliquorum nos latiat, inter manus elabuntur cum possidentur, cum delectant diluta sunt, & diffugiunt, ut in eis bonum illud, quod quærimus non possit esse comprehensum. At qui conjunctio cum Deo non potest esse in hac vita talis, qua efficiamur beati. Restat ergo altera vita in qua sit. Quippe in vita hac propter magnas hujus corporis tenebras, nec tantum novimus DEUM, nec tantum amamus, quantum esse opus: & tubinde à noxia & amore revocat nos corpus, vel esuriens, vel sitiens, vel dormitans, vel languens, vel dolens, nec fruimur bonis illis DEI: imo quo ardentius hic amamus, eo torquemur acrius desiderio conjunctionis. Illic vero deposito corpore, aut mutato, & clarioris cernemus, & ardentius amabimus, & conjunctissimi erimus, & perfruemur bonis incredibilibus.

Hic est hominis finis, aut nullus est alius. At qui ostensum est esse aliquem, hic ergo certè est. Ergo & argumentum hoc, quo conficiunt non esse hic hominis bonum, & aliquid utique esse, tantum est, ut multos Philosophorum coegerit affirmare, post hanc vitam futurum bonum, quod expectamus, tamen timide & quasi diffidenter.

Astipularur huic nostræ sententiæ corporis nostri status rectus, & spectans in cælum, tahquam in patriam experegrinatione & exilio. Jam vitæ nostræ ratio, quæ nusquam sistit, nec acquiescit præsentibus, intenta semper & prona in futurum. Bestiæ acquiescunt præsentibus, & fruuntur hac vita: quod sensus nostri declarant, qui præsentibus sunt contenti, mens vero perennis in modum fluminis nusquam subsistit, semper in futurum agit suspensa & anxia. Pauci parant se juvenæ, hæc ætas senectuti, senectus ulterius mittit cogitationes, nulla ætas sibi prospicit, sed venturæ. Patres de filiis sunt solliciti; hi de nepotibus, hodie nus dies servit crastino, hæc hora servit sequenti, hoc momentum alteri momento. Etiam in mediis voluptatibus, si quid cogitationis & mentis admiscemus, nunquam præsentem carpinus, nisi com expectatione continuo mox securatur, quousque est penitus consumpta. Ita prius recessit quam desinit separari.

Omnino quæcumque in vita cogitamus, dicimus, molimur, agimus, non stant recta in præsentem, sed prona in futurum, & pendere ex ipis, atare, scribere, serere, legere, comedere, bibere, & reliqua omnia: ut sciamus peregrinari nos, atque aliquo tendere, irrequieto motu, non huc pertinere. Jam vero natura summi illius, in quo est finis bonorum, omne malum excludit, ac proinde curas, mærorem, dolorem, quod contingere in vita non potest. Vel ipsa certè cogitatio, si cui benè sit, illud tamen mutari posse, aut finiri oportere in morte, non sine vitæ esse jucundam, nedum beatam, nisi quis oblivionem vellet animo infundere, ne unquam de varietate casuum, & exitu vitæ veniret in mentem: quod fieri non potest in tot exemplis quotidianis, & sicut corpus erectum admonet nos cæli, ita compactio molestiæ ac vanitatis hujus. Habemus corpora multarum rerum indiga, obnoxia casibus, morbis, & olestis, variis de causis, & penè quotidie. Quid animus perturbatum, irritabilem, mentem ignaram: quæ potest inter hæc esse felicitas? illa quoque est infinita persuasio toti ferè generi humano, aliquid aliud futurum post mortem melius hac vitæ: & id commune desiderium expectat, ut exitum necesse sit, à natura esse inditum.

CAPIT

CAPVT V.

De Vita uteri, de hac nostra, & altera.

Quemadmodum (inquit Ludovicus Vives) in Matris utero paramur huic luci ac vitæ, ita in hac vitæ (quæ ad alteram relata, similis est utero) angustia & tenebris illi alteri paramur sempiternæ.

Et quemadmodum homo cum in utero formatur, quia vivit more plantæ, clauditur angusto gurgustio, quod ejusmodi vitæ generi sufficit: ita egressus ex utero, quia sensibus est ulurus, prodit in amplitudinem & lucem functioni atque officii sensuum necessariam: sic etiam hinc discedens, quia ulurus mente transit in tanto majorem & præstantiorem lucem, quanto est mentis cognitio amplior & capacior, & excellentior quam sensuum. Nascens fetus deponit involucre, quibus erat reclusus in utero, & ea per quæ alabatur, exit nudus: sic homo abiens ex vita deponit hic illa sua seu involucre: moriuntur factus nascens involucre, moriuntur & hominis ad alteram vitam migrantis. Nascitur infans quasi in vitæ corpore labore & cruciatus, ita & qui ab hoc corporis domicilio discedit. Egressus autem infans longe alia utitur vitæ ratione, quam prius; sic animus relicto corpore.

Cæterum sic habitudo ac penè rota hujus vitæ ratio ex illa in Matris utero formatione & constitutione ducitur, ut tali quisque sit corpore, habitudine, valitudine, statura, forma, vitibus, qualem in prima illa fitione accepit. Sic etiam vitæ sequentis conditio plurimum ex actionibus hujus sumitur, ut talis sit illic deinceps animus, qualem se formavit, & instruit in vita corporis, nempe humilis, abjectus, miser, si cæno & fordibus se dedit corporis, aut pravus cupiditatibus, ac libidinibus: sublimis autem, erectus, celestis, felix, si nœni præclaris cognitionibus, virtutibusque excolendæ. Conspicit infans modo natus lucem, & in ea formas rerum novas sibi, & inusitatas, eoque admirabiles. Conspicit item animus renascens, hoc est discedens è corpore ad locem, in ea novas omnino æque inusitatas rerum facies, quales nunquam esset antea hic suspicatus. Et in utero quidam fetus adeo sunt vividi vigentesque, ut subinde se commoveant, & quasi sensum quendam videantur præ se ferre: alii corpenes, penitus immobiles, nunquam aliter sentiuntur, quam timore: ita & in hac vitæ, alii nullum ostendunt alterius vitæ sensum, caligini hujus immersi, & tanquam obruti alto gurgite: alii intelligentia & virtutibus innixi, jam hic quales futuri postea sint declarant, & gustum quendam nobis præbent ævi venturi.

Hujus quoque & insequentis vitæ magnam quotidie cernimus imaginem in iis, quæ per somnum, quæque per vigiliam aspiciamus, & cognoscimus. In quiete regnum est phantasia, illa luctum, & deorsum verfat, miser, confundit omnia, atque perturbat, quales sunt vitæ hujus cogitationes, desideria, cupiditates, in quibus omnibus sensibus ducitur, ac proinde phantasia & ratione valde tenet, atque ea turbulenta, ad quam confusionem & tenebras, si hæc conferas, quæ vigilantes cognoscimus, atque intelligimus, in promptu erit colligere, quam alia futura sit altera illa vita mentis, quam hæc nostra sensuum. Somnus est hæc vitæ nostra, nec aliter transit quam somnus, & simili-

Thom. à Jesu Oper. Tom. 1.

ter præteritæ hæc aspiciamus, ut quæ animo per quietem observantur. Multa etiam videmus somniantes, quæ non minus cæto, efficaciterque juremus nos intueri, & agere, quam quæ spectamus vigilantes ac gerimus: itaque qui somniavit, putat se vidisse: & qui vidit, somniasse. Videlicet non minus vigilantibus densa affunditur animis caligo, quam dormientibus: & memoria nostra non pauca in se condita reservat, quæ nesciat cognitio dijudicare dormientes illa aspexerit, an vigilans. Adeo sunt pleraque omnia in nostris animis pressa obscuritate, & confusa. In sequenti vero ævo lux erit major, & mentis cognitio atque exercitatio expeditior atque liberior, eoque erunt omnia perspicua magis, distincta, certa.

CAPVT VI.

DEVM esse, ipsumque principium, & Creatorem rerum omnium esse, aliquibus rationibus demonstratur.

Quid verò sit hic DEUS, qui felicitatis nostræ ultimus finis est, mihi explicare paranti, quæstiones aliquot sese objiciunt, quas prius convenit submovere, quam ad alia gradum faciamus, ne aliquo in via nobis sint impedimento: Ac primum, an DEUS sit, ipseque sit omnium rerum causa & principium.

Primus, qui inter articulos fidei nostræ credendus nobis proponitur est, esse DEUM; hoc est, in mundi hujus universitate unum supremum esse Principem, motorem primum, primam causam, à qua omnes cæteræ dependent, unum principium absque principio, quod omnibus rebus creatis suum tribuit principium: unam primam veritatem & bonitatem, à qua omnis alia veritas ac bonitas procedit ac derivatur. Hoc fundamentum est nostræ fidei, hoc primum quasi elementum, quod credere jubemur: dicente Apostolo: *Credere oportet accedentem ad DEUM, quia est in hoc scilicet mundo. Est autem hæc sententia tam manifesta, ut per evidentes demonstrationes comprehendatur. Hæc demonstrationes ex multis rerum, quæ videntur effectis desumuntur, ut breviter ferè uno verbo complexus est Lactantius lib. 1. cap. 2. Nemo est enim (inquit) tam rudis, tam ferus moribus, quin oculos suos in calum tollens, tamen si nesciat cuius Dei providentia regatur hoc omne quod cernitur, aliquem tamen intelligat, ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione: nec posse fieri, quin id, quod mirabili ratione constat, consilio majori aliquo sit instructum.*

Primum igitur fundamentum ex instinctu humano sumitur: Nam cum innumera sint in toto orbe nationes, nullam inveniri tam barbaram, quæ non habeat aliquam Dei notitiam, divinamque esse aliquam vim, eamque aliquo cultus genere non honoret; etsi forte nesciat, quis verus DEUS sit, & quis modus illum honorandi, certum est. Hujus rei ratio est, quia idem DEUS, qui cordibus hominum impressit quandam reverentiam naturalem, & amorem erga parentes, qui eos generarunt, & erga Principes & Dominos, qui eos regunt & gubernant: idem etiam infudit impressitque hominibus alium amorem & reverentiam erga se eundem DEUM, qui est Pater Patrum, Dominus Dominorum, datorque omnium bo-

Et

eorum.

norum. Quem pertimescunt & horrent gentes, cum mala perperant; precibus placant cum iratum sentiunt, & cuius opem implorant, cum ærumnis affliguntur.

Ex hac igitur inclinatione, quam natura hominum mentibus impressit, nascitur ista cognitio, quam omnes gentes, quantumvis barbaræ habent de Divinitate, quæ huic mundo præsidet. Fieri ergo nequit, ut hæc notitia falsa sit; neque enim quod naturalis ratio præferibit, falsum esse potest: cum veritas nihil aliud sit, quam notitia, qua res talis esse cognoscitur, & iudicatur qualis est in se ipsa.

Secunda ratio est à rerum naturalium motu, omne enim quod movetur, vel movetur ab interna aliqua causa, ut corpus humanum ab anima: vel ab externa, ut navis in mari, quam cum contemplamur passis velis manifestis superatis periculis, certum tenere cursum; ita iudicamus, eam ab aliquo Rectore moderari. Sic etiam Solem, Lunam & reliquos caelos continuo ac perpetuo cursu circumvolvi cum videamus, intelligere debemus, eum motum esse ab aliqua causa, quam Philosophi primum motorem appellant. De hoc motore quæritur, an in essentia, & virtute sua qua pollet, ad tantum motum producendum, ab aliquo dependeat, aut non dependeat? si non dependeat, eundem esse DEUM cogemur dicere; solus enim DEUS causis omnibus superior à nullo dependet. Si ab alio dependet, non est primus motor, idemque quærendum est de eo, à quo dependet & ille: & sic vel in infinitum progrediendum est, vel in aliqua prima omnium causa sistendum est, quæ omnia gubernet & regat: quæ iudi quodam exemplo confirmat D. Thom.

D. Thom.

Quæst. 6. Si aliquis intraret domum aliquam, & in ipsius domus introitu sentiret calorem, & sic deinceps, crederet ignem esse incus, etiamsi ignem non videret, qui causaret dictos calores: sic quoque contingit consideranti res huius mundi, nam ipse invenit res omnes secundum diversos gradus pulchritudinis & nobilitatis esse distinctas, & quanto magis appropinquant DEO, tanto pulchriora & meliora invenit: unde corpora celestia pulchriora & nobiliora sunt, quam corpora inferiora, & invisibilia visibilibus: Et ideo credendum est, quod hæc omnia sunt ab uno DEO, qui dat suam esse singulis rebus & nobilitatem. Hæc D. Thomas.

Cicero.

Nec dissimile exemplum afferit Cicero lib. de natur. Deorum: Fortè fortuna (ait) iter agens quispam in montibus, & nemoribus densis, offendit in solitudine domum egregiam, aut arcem miratissimam. Ingressus mira industria constructam cernit, columnas marmoreas, arcus solidissimos, testudines excelsas, variis reseræ figuræ, laquearia, & tigna auro fulgentia. Neminem ibi corripit, illusionemque ibi significatur; attamen audit strepitum deambulantium sursum, & colloquentium. Si superiora domus petens quæreret, Obsecro quis hæc amplissimas, magnificasque ades in hoc deserto extruxit? responderetur que ei; Nullius opera extructa est hæc vastissima moles, sed ex ingentis silicæ ad ima devolutæ parte media admiranda hæc quam cernis fabrica exsurrexit, nonne risum, & somnium iudicaret ista? At si diceretur; huius amplissimi palatii auctor rex potentissimus est, modo in superiori suo conclavi agens, atque aliorum declinans conspectum, donec tempus adveniat opportunum. Hæc certe verissimiora, & rationi magis conformia diceret. Itaque ingreditur homo mundi huius desertum, videt universi fabricam scitè & firmiter extructam, quatuor columnis, quæ sunt quatuor elementa, quibus sustentatur innixam, cæli admiratur fornices, & testudines, aures fulgentes limbis, qui sunt sidera micantia. Audit im-

superni tumultum, fulgura, tonitrua, alioque strepitum. Haud dubiè apud se ita ratio inabitur: ista non sicut casu, ut volebat Anaxagoras, sed horum auctor in superioribus degit, sapientia sua universi machinam rotans & gubernans.

Tertia ratio desumitur, ex eo, quod res omnes videamus, tam recto rigore & linea per certa media ad suos fines dirigi: quæ cum partim sensu, partim ratione careant, certum est, ipsas ex se non intelligere suos fines: quis enim dixerit plantas & arbores consulo per se ipsas alimentum ex terra imbibere; & primo folia, mox flores, deinde fructus statutis temporibus emitere? unde vetimiculi tanto ordine leuicam, araneæ suas telas, vespidos: anta industria conficiunt, idque ut constitutos sibi à natura fines consequantur, si non ab aliquo rerum omnium moderatore instructi, qui omnia suo nutu dispensat. Ipsa namque natura duce cognoscimus, quoties res aliqua est bene ordinata, & sapienter disposita, fuisse aliquem peritum & sapientem dispositorem, ut in domo aliena, cum conspicimus singula culte ac distinctè digesta & collocata, intelligimus esse aliquem, qui hæc omnia eo ordine disposuit. Ergo cum in hoc mundo videmus tam admirabilem rerum concordiam, certos ac constantes solis ac lunæ, reliquorumque syderum cursus atque circuitus: terram, aquam, ætrem, & cætera omnia suis in locis, ac propriis sedibus commorantia; necessario colligimus esse aliquem, qui hæc omnia recto hoc ordine constituit.

Hæc consideratio tam efficaciter probat supradictam veritatem, ut etiam Philosophi Ethnici, absque lumine fidei hæc agnoscerint, & confessi fuerint. Sic Tallus fatetur in hoc mundo esse DEUM, qui regi & gubernat stellarum cursum, temporum mutationem, rerum successionem, quique ordinem eorum conservat, moderandoque mare & terram procurat omne bonum, humaneque vitæ salutem. Astipularur illi Seneca: Superfluum est, inquit, velle demonstrare, opus hoc tam imense, quale est mundus hic, gubernatore distinctum esse: cursus enim & rerum stellarum à casu esse non potest: ita fatendum omnino est velocitatem ipsam ab æterna legi imperio procedere. Hæc etiam tanta abundantia rerum, quæ in terra & mari nascuntur, tantus clarissimarum stellarum splendor, qua ordinatio lucent, & ordo iste tam certus non finis casu, sed maximo consilio. Videmus etiam gravissimum terra pondus in infimo loco stare immobile, videmus quomodo cæli tanta cum velocitate circum illam volvantur, mare quomodo in ejus vallibus se colligit, terram succundans, & quod tot fluminibus, quæ se in illud exonerant, auctum non redundat. Nec minus mirandum est, videre ex tam parvo semine, tam magnam nasci arborum: videre etiam fluxum & refluxum maris, tam late se extendentis, & mox se recolligentis, idque cum minore, aut majore impetu secundum incrementum & ascensum Luna, cujus arbitrio Oceanus movetur & regitur. Hæc etiam Seneca, qui ordinem divinitus providentis, qui in rebus creatis elucescit, conficitur & agnoscit. Quibus omnibus clarè conficitur, necessario esse ponendum aliquod primum & summum rerum principium, & creatorem, à quo procreata sit pulchra & magna hæc rerum universitas, quem mundum ab ornatu appellamus.

CAPVT VII.

In hoc mundo unicum tantum esse
DEVM, nec fieri posse, ut sint
plures.

Inter fidei nostræ articulos primum est DEVM
esse unum. *Scimus*, inquit Apostolus, 1. Cor. 8.
quod nullus est DEVS, nisi unus, qui solus potens,
Rex Regum & Dominus dominantium. Hæc veritas
etiam ipsis Gentilibus nota est, sicut nonnullos
Philosophorum cognovisse docent Justinus de
Monarchia, & Tertull. in *Apolog. cap. 17.* præter-
quã quod rationibus naturalibus convinci potest.

Vid. Sect. 4. Tomi 5. lib. 4. Biblioth. Theol. nost. Do. minici à SS. Trinitatis.

Prima, DEUS est omnipotens, solusque per se
ipsum facere potest, quicquid sibi placuerit, non
ignitur habere potest socium: nam sicut esse duos
Deos, tunc alter potest alterum perdere, & delere
vel non: si non potest, non est omnipotens, ergo
nec Deus: si potest, ergo alter non erit omnipo-
tens, cum se ipsum tuetur nequeat. Item si duo es-
sent, & unus velit aliquid fieri, quod alter nolit,
cùm sit omnipotens uterque, eodem temporis
momento illud fieret, & non fieret: fieret, quia al-
ter illorum, qui est omnipotens, vult ut fiat: non
fieri etiam, quia alter æque potens, non vult ut fiat:
aut necesse est dicere unum illorum omnipo-
tentem non esse, & proinde nec Deum.

Præterea si duo Dii essent inter se differentes,
necessario deberet esse aliqua res specialis, quæ in
uno esset, per quam differet ab altero. Quæro
nunc, an id quod habet unus, quo caret alter, sit
perfectio, an imperfectio? si sit imperfectio, is
jam non erit Deus, nam in Deo nulla debet esse
imperfectio: si autem sit perfectio, jam ille Deus
non erit, cui deest ista perfectio: Deus namque
res est summè perfecta, & talis, quæ non potest
major intelligi.

Secundo, probatur exemplo; videmus enim in
omni regimine necessario esse debere unum ca-
put, per quod universa in pace & concordia gub-
ernantur. Sic videmus in exercitu bene constituto,
unum esse generalem Ducem, qui omnibus
omnia imperat: in Regno unum Regem, qui regit
omnia: in Civitate unum supremam potestatem,
quæ eam gubernat: in domo unum Patrem fami-
lias: in corpore denique humano, unum tantum
caput, quod virtutem suam omnibus membris in-
fundit. Quare quemadmodum turpe monstrum
esset, si in uno corpore essent duo capita; ita &
monstruosum esset unam Rempublicam bene ordi-
natam duos habere ejusdem potestatis gub-
ernatores: fieri enim non potest, quin inde naterentur
sectæ, & seditiones, dum quidam hanc, alii il-
lam partem sequerentur. Sed ecquod hac in re ar-
gumentum volumus evidentius, quam exemplum
apud, quibus DEUS hanc inspiravit naturam, ut
unum tantummodo colant Regem, eum comite-
rentur, eum quocumque volat sequantur, & tam
tenterè diligant, ut si forte moriatur, eum lugu-
bres circumfideant, & nisi illum tollas, omnes
tandem inedia morerentur? Cum itaque manife-
stum sit, ab uno capite omne bonum regimen de-
pendere, videamusque mundum hunc optimè, sa-
pientissimèque gubernari: sequitur mundum ab
uno solo supremo domino & gubernatore, non à
multis regi & administrari. Atque hic unus
DEUS est.

Tertio, DEUS est summum & infinitum bo-
num, necesse ergo est, ut sit ultimus rerum om-
nium finis, in quem veluti in scopum propositum,
Thom. à Jesu Oper. Tom. 1.

universa quodam naturæ impetu diriguntur, quo-
rum nam cuncta, quæ in rerum natura sunt, DEUS
ipse finxit, & condidit, conditaque servat, ut suæ
majestatis gloriam, & splendorem omnibus ma-
nifestum & apertum reddat.

CAPVT VIII.

DEVM habere omnium rerum
providentiam.

QUOD DEUS totum hunc mundum condi-
derit, ex argumentis & rationibus supra in
mediam productis, apertè colligitur: sed quod
etiam mundum perpetuo conservet & regat, &
universa, quæ continentur, hac solum ratione pru-
denter & magno cum judicio ab Aristotele fuit
animadvertum: Si quis (inquit) ex tenebris prodiret
in hanc lucem celi & mundi, quem nunquam antea
conspexisset, nec de illo audivisset, consideraret autem
cursus & actiones rerum, nullo penitus modo dubitatu-
rum hunc, quin hæc omnia cura consilioque tenerentur
Principis sapientissimi & potentissimi. Addam his
Marci Tullii argumentum: Quæcumque consilio
reguntur, melius & aptius reguntur, quam quæ
sine illo; nihil vero pulchrius vel melius mundo
regitur: consilio ergo, non fortuito regitur. Allig-
net vero mihi aliquis quippiam in mundo uni-
verso, quod non ordine & sapientia procedat, si-
ve cælos, elementa, sive animantes, herbas, plan-
tas, & alia quæcumque; omnia suos habent cursus,
suos fines destinatos ac certos. Regere autem est
rem in finem dirigere, & quasi cursum ejus mo-
derari, quo finem attingat, hoc idem est guberna-
re, ut navem, aut equum. Quis ergo verius res con-
ditas regit ac gubernat, quam qui condidit, qui
metam assignavit, qui vires attribuit, quibus ad
metam perveniant? An non regit equum, qui il-
lum in via dirigit? non navem qui clavum tenet &
moderatur. Unde sunt initia, progressus, fines, vi-
res, facultates rerum, si non à se ipsis: ab aliquo er-
go summæ virtutis, atque actis, quæ temeritatem
omnem excludit, is ergo summæ potentia, seu ve-
rius immensæ, Conditor est, Rector, Guberna-
tor, Moderator omnium. Neque enim temerè re-
liquit ab se condita, sed attribuit cuique vires,
quibus se tuerentur, & actiones exercerent, sibi
utiles, ut viverent, vigerent, valerent.

Quod veto non solum DEUS regat, sed & res
omnes conservet, ostenditur ex eo potissimum;
quod quoties ad rem aliquam conservandam va-
riæ & diversæ causæ conveniunt, sic ordine inter
se connexæ & congruentes, ut una ab alia vim
suam & motum accipiat, illa, quæ omnium est
prima, à qua reliquæ vim suam & efficaciam ha-
bent, totum quod efficitur, conservat: ut verbi
gratia; ad rem aliquam vase aqua pleno conten-
tam calefaciendam, & genitum ibi calorem con-
servandum, concurret ignis, qui vas ipsum cale-
facit, & vas quod aquam calefacit, & aqua, quæ
calefacit rem intus in vase contentam; quoniam
tamen aqua recipit calorem à vase, & vas ab igne,
dicimus ignem esse, qui gignit & conservat to-
tum illum calorem, quem habet res vase con-
clusa: sic etiam, ut sint & conserventur omnia,
quæ tota hac mundi universitate clauduntur,
concurrit Solis vis, & facultas Luna, & reliquo-
rum Siderum potestas, quæ per aerem interje-
ctum vires suas in his inferis regionibus mundi
exercent: celi etiam suis motibus conveniunt,
concurrit similiter DEUS, cujus nutu & imperio
cæli

caeli circumferuntur, & à quo Sol, Luna, Stellæ, & ipsi caelorum orbis vim suam & efficientiam accipiunt, ita ut si DEUS ab illis movendis, & suam vim communicando desistat, res ipsæ moveri nequeant, nihil possint efficere, nec conservari & consistere queant.

Quemadmodum enim Sol non solum suum lumen effundit, sed etiam effusum per aëra servat, sic ut suo recessu lumen penitus intereat, & nox offundatur rebus; sic DEUS, cum sit omnium causarum prima & perfectissima, necesse est magis ex ipso, quam ex aliis causis effecta pendeant. Si igitur lumen videmus, & alia suarum causarum praesidio conservari; magis oportet, ut à primo rebus opifice DEO conserventur. Insuper DEUS est perfectissima rerum omnium causa, habet ergo perfectissimum operandi modum: at causa eo est perfectior, quo magis ab eo effecta pendent, & ea est perfectior, à qua non solum effecta procreantur & fiunt, sed etiam conservantur: DEUS igitur non solum res procreat, & format, sed etiam formatas conservat.

Item quod causa conditæ & factæ habent, DEO denegari non potest; atque in rebus multas causas videmus, ex quibus effecta non tantum oriuntur, sed exorta etiam conservantur; atque adeo diligentius, si cognoscendi facultatem habeant, quod cum sit naturale, perfectio ad aliquam DEI similitudinem est rebus inlicitum. Neque enim aliunde sunt naturæ nostræ omnes, quam ab eo: omnia illuc se dirigunt & referunt, ut quantum efficere possint, DEUM in se reddant ac repræsentent.

Accedit huc, quod opifex omnis sapiens, opus quod fecit quamdiu approbat, conservat, si potest: certe ad curam suam censet pertinere; DEUS vero non solum sapiens est, sed etiam optimus, omniaque illius opera, quoniam illius, bona. At quo quis excellit probitate, eo pluribus vult prospicere, & plura in curam suam recipit, eaque de xere & scienter tractat, gubernatque, si boni ari ad iuncta sit industria. Adde quod amor causa fuit condendi mundum. Amat DEUS omnia, quia sua, & ideo bona. Quid porro amat, quod non etiam curetur, & quidem sedulo? Quod si curat omnia, si nihil omittat penitus, si etiam procul (ut sic loquat) distat & tenue sui vestigium referentia: quanto magis & peculiariter hominem, qui magna de causa cum rebus sunt opera, unus propter communicationem mentis filius illius dici possit? Itaque in sacris literis non solum dicitur conditus ad similitudinem DEI, quod est commune omnibus, sed ad imaginem quoque: quumque illi uni ex rebus omnibus, quæ corpore essent vestitæ, curam indiderit colendi, & amandi sui, manifestor est cognatio DEI ac hominis, à quo vult nosci se, coli, diligi, eumque idcirco peculiariter esse etiam DEO curæ. Quod si quæ magis amantur, curantur diligentius: profecto apparet magnam curam gerere DEUM de rebus hominum. Quid enim manifestius ostendit se DEUS diligere, quam nos, quibus omnia hæc inferiora, tanquam domesticam suppellectilem paravit? Nam si quis brutorum vitæ rationem, conditionem, mores contempletur, facile deprehendet illas non domi suæ habitare, sed nostræ, illasque propter nostros usus esse conditas: & si quid habent suum, hæcenus habent, quia nobis inserviunt, sicut in Psalmo scriptum est: *Qui dat jumentis sanum, & herbam servituti hominum.* DEUS igitur non solum mundum effinxit, sed etiam effectum conservat. Si ergo DEUS mundum suis motibus ciet & con-

servat, & res universas ad certos propositos fines dirigit distinctè & ordinatè, planè conficitur, ut summa providentia & cura mundum ipsum gubernet.

Pleraque, inquis, corporalia sunt homini noxia, ut ignis, ætus, frigus, feras, & bestiolæ variæ; sunt igitur mala, ac proinde non erunt à DEO Optimo Maximo. Huic vero objectioni pulcherrime satisfacit D. Augustinus lib. 1. de Genesi contra Manichæos ca. 16. Cum ista, inquit, dicunt Manichæi, non intelligunt quemadmodum omnia sunt pulchra conditori & artifice suo, qui omnibus utitur ad gubernationem universitatis, cui summa lege dominatur. Si enim alicujus opifice officinam imperitus intraverit, videt ibi multa instrumenta, quorum causas ignorat. & si multum est insipienti, superflua putat. Jam vero si in fornacem incautus ceciderit, aut ferramento aliquo acuto, dum id malè tractat, se ipsum vulneraverit, etiam perniciosa & noxia ibi existimat esse multa. Quorum tamen usum, quoniam novit artifex, insipientiam irridet, & verba inepta non curans, officinam suam constantè exeret. Et tamen tam stulti sunt homines, ut apud artifice hominem, non audeant vituperare quæ ignorant, sed cum ea vident credunt esse necessaria, & propter usum aliquos instituta, in hoc autem mundo, cui Conditor & administrator prædicatur DEUS, vident multa reprehendere, quorum causas non vident, & in operibus atque instrumentis omnipotentis artificis volunt se videri scire quod nesciunt. Ego vero fator me nescire, mores & rursus quæ creatæ sint, aut misæ, aut verniculi. Video tamen omnia in suo genere pulcherrima esse, quamvis ob peccata nostra, multa nobis videantur adversa. Digna sunt hæc ingenio Augustini.

CAPVT IX.

DEVM esse ens quoddam perfectissimum.

TRa esse, in omnibus rebus, quæ inter se conveniunt, & mutuo consequuntur, ait S. Dionysius, videlicet esse, posse, & operari: ita ut ex operati cognoscamus posse, & ex posse esse, vel ex operatione potentiam, ex potentia essentiam. Ex quo aperte colligitur infinitam esse DEI perfectionem. Quibus enim intellectus viribus potest comprehendi, quanta sit illa potentia, quæ tam efficax est, ut sola voluntate sua creaverit in instanti infinitum rerum, quæ in hoc mundo sunt, numerum; idque tanta cum perfectione, ut in nulla earum inveniat vel minimus defectus, vel redundancia.

Est præterea DEUS omnipotens, ut omnia quæcunque sit collibitum, possit perficere. Nam si non efficeret, in eo esset impedimentum, aut in rebus. Ipse quidem sibi non repugnat, qui simplex est, & sui ubique similis; neque ex rebus constitatur, vel ad veritas, vel diversis. Porro si est in omnibus resistentia, aliquid forte ei par, quod nefas est cogitare, neque esset maximus & supremus omnium. Quid quod in rebus omnibus resistentiæ causa, & ratio hinc oritur, quia contra naturam suam aliquid patiuntur. Si qualemcunque DEUS re jubet esse & vult, ea est cuiusque rei natura, vis, pronitas, neque enim aliud est natura; quicquid ergo is in re quapiam vult fieri, id sit secundum rei ipsius naturam, non quidem, juxta hanc consuetam ordinariam, sed secundum extraordinariam naturam, tamen non violentè, nec adhibita ulla resistentia. Cæterum illius omnipotentia in co-

Amat
Deus
omnia.

Et præ-
ferim
hominem

S. Dionysius

Infini-
tate Dei
perfectionem
declinat.

In quo
sua Dei
omnipotentia.

sita est, non ut patiat, quod nolit, sed ut efficiat, quod velit. Neque enim corpus esse potest, aut moveri, cædi, dolere, augere, minui, lassari, oblivisci, cogi, vim pati, vinci, inire. Non sunt hæc potentia, sed imbecillitas: quippe nihil horum pateremur nos, si possemus.

Quod si omnipotens est, nec aliquid ei, vel nocere potest, vel obistere, nec voluntatem habere potest, ut intreat, immortalis certe est, tum etiam æternus. Nam si quis hunc creasset DEUM, ille utique DEUS fuisset, & mortuus, quod est nefas. Hic item DEUS beatissimus est, & bonis omnibus cumulatus. Nam si quicquid vult efficit, quid causæ unquam fuerit, quo minus beatissimus sit? Miseria est enim in iis, quæ adversa nostra voluntate accidunt: nec re illa extra se indiget, per se sufficiens & plenus: alioquin esset quod felicitatem ejus posset impedire, nempe res illa exterior: nec esset beatissimus, cujus beatitudinis fons & origo, non in eodem ipso esset, sed foris adveniret, quod in homine nemo concederet, ut beatum eum, quæ exterius sunt reddant, quanto minus in Deo.

Accedit his summa sapientia. Novit enim omnia, nec ulla cognitioni illius interponitur nubecula, quo minus omnia liquido prospiciat. Quod si sapientissimus non esset, neque omnipotens, aliquid videlicet posset velle, quod perficere per ignorantiam non valeret, quemadmodum pueri, aut rudes, atque inexerti, aut etiam prudentes, quos tamen fallunt & latent permuta. Et quia beatissimus est, sic ut sit optimus quoque, hoc est beneficentissimus, ac munificentissimus, absque omni prorsum invidia: nec res ulla naturam illam potest pervertere, ut sit malus, hoc est, noxius ac maleficus: tales enim sumus, vel irati, quia læsi, vel metuentes, ne lædamur, vel ex malitia, vel errore mentis. DEUM nihil potest lædere omnipotentem & beatissimum, & magnitudinis suæ probe convictus nihil timet.

Quid, quod vel ipsa lædendi cogitatio acerba est animo, & quietem illius interrumpit. At quemadmodum infinita illa sapientia non fallitur, ita nec potest fallere. Fallunt enim qui aliquid concupiscunt, quod obtinere, nisi à deceptis, non queunt. Bonitatem verè habet, quam singulis momentis experimur; quam quod ab alio non acceperit, sit, ut natura sua habeat; neque enim à rebus conditis potest accipere, quæ posteriores sunt illo, quæque omnes ab illo acceperunt, nihil dederunt ei, pleno per se, & perfectionis numeris omnibus absoluto: nec ante illum præcessit DEUS aliquis, cujus tanquam hereditatem adiret sapientia, & bonitas. Cui vero bonum est naturale, malum erit profecto contra naturam, nihil autem facit contra suam naturam: id enim faceret invitus & coactus, & vim patiens, quod contingere non potest. Et quoniam DEI voluntas causa est rerum, movereque non potest voluntatem ejus malitia, sed bonitas omnia facit, ut proficiat, ut juvet, ut beneficiat. Quanta ergo debet esse Creatoris earum perfectio? Certè cum fide Catholica fatendum est, DEUM esse rem tantam, qua majorem nemo potest imaginari. Atque ideo eadem fides Catholica omnes perfectionum & honorum titulos illi tribuit; quos omnes intellectus tam hominum, quam Angelorum possunt comprehendere, idque in summo perfectionum gradu.

Constituitur illum infinitè bonum, sapientem, sanctum, pulchrum, iustum, misericordem, & specialiter tanta omnipotentia præpollentem, ut

Thom. à Jesu Oper. Tom. I.

non solum hunc mundum, sed etiam mille alios, æque perfectos uno iestu oculi creare poterit, resque omnes fecisse, absque ulla necessitate, gubernare absque lassitudine, & ad finem suum perducere absque ullo impedimento: ita ut omnia ab eo pendeant, ipse autem à nullo; omnia sint mutabilia, ipse sit immutabilis: omnia sint composita, in illo nec compositio, nec divisio: omnia novitati subjecta, in illo nec vetustas, nec novitas: omnia præterita, præsentia, & futura, in illo nec præteritum, nec futurum, sed omnia illi præsentia in æternitatis illius instanti: omnia habeant esse, scire, & posse finitum & limitatum, prout ipse voluit unicuique distribuere, in illo autem hæc tria sunt infinita, cum nemo sit, aut fuerit, qui hæc in eo determinavit; omnia habuerint principium, & possint habere finem, ille autem nec principium habuerit, nec finem habere possit; cum ipse rerum omnium finis sit, & principium: denique omnia possint suum esse amittere, ille autem non possit, cum sit ipsum esse. Tanta est ejus magnitudo, ut totus hic mundus, ante ipsum non sit aliud, teste Sapiente, quam gutta toris antelucani. Tanta est ejus bonitas, ut nulla res dici possit bona, si cum eo conferatur. Tanta est ejus pulchritudo, ut omnes pulchritudines creatæ in conspectu ejus deformes sint, & obscuræ. Tanta est ejus sapientia, ut omnis alia sapientia coram illo sit ignorantia.

Denique ipse est in omnibus perfectionibus suis infinitus, immensus, ineffabilis, invisibilis, incomprehensibilis: adeo ut omne id, quod altissimi illi Seraphin de illo intellectu suo possunt confiteri, nihil sit, si cum eo comparatur, quod intelligendum remanet, quod est infinitum. Significatum hoc olim est per duos illos Seraphin, quos vidit Esaias in templo, de quibus dicit, quod alis suis velabant faciem & pedes; ut insinuerent nullam creaturam, quantum vis excelsam & nobilem, DEUM integrè cognoscere; quia est infinitus, nec potest comprehendi. Ex quibus fit, quod DEUS sit perfectissimus, cum in seipso contineat rerum omnium perfectiones, ut qui singulis vires & facultates, quibus pollent contulerit: & quia inter res ipsas, aliæ aliis sunt perfectiores, eo ipso perfectiores sunt, quo DEO viciniores & similiores; ipse enim est rerum omnium perfectarum mensura, & norma, & infinitum quoddam bonum, quod est fons & origo, unde profluit quicquid in rebus singulis perfecti, honesti, jucundi, pulchri, & boni cernitur. Ex quibus etiam efficitur, ut sit iustissimus, æquissimus, misericordis, & benignitatis plenissimus: quare ipse summus est honorum amicus, gratus eorum obsequiis, & servitiis, liberalis retributor eorum meritis: & è contrario infensissimus inimicus malorum, à malitia eorum abhorrrens, & iustissimus scelerum vindex.

Sequitur insuper DEUM esse incorporeum, corpus enim ex se vitam non habet, sed ab anima; quare si DEUS ex corpore & anima constaret, non esset omnium primus; ea enim, ex quibus aliquid componitur, sunt natura sua priora composito, ut auram vel argentum, &c. prius est ita quæ aurea & argentea, &c. Item si DEUS ex anima & corpore constaret, necesse esset, ut aliquid prius ipso antecederet; quicquid enim constaret ex partibus, ab aliquo componitur; neque enim seipsæ componunt & conjungunt: item aliquid haberet in seipso DEUS, quod non esset perfectissimum; nam spiritus, mens, & animus perfectior est corpore.

Ff 3

GA

CAPVT X.

Idololatriam esse vanissimam sectam.

PRiusequam hujus capituli assertum declarare incipimus, primum breviter, quid sit Idololatria, & quod duplex, quamnam fuerit ejus origo, quam enoche peccatum continet, quamque vanam Religionem, explicabimus.

Idololatriam vocamus crimen, quo honor & cultus uni summo rerum principio DEO Optim. Max. ut hujus mundi conditori, ac propter seipsum debitus, in creaturas alias, vel ficta simulachra transferatur, ac ut uno verbo dicam, eum creaturæ alicui divinus honor tribuitur DEO soli debitus.

In Idololatria tria possunt considerari, primum honor, qui exhibetur; secundum, animus, quo exhibetur; tertium, creatura cui exhibetur. Ex quibus tribus tria etiam Idololatriæ genera orti possunt; nempe ex divinitate cultus divini; ex diversâ animi dispositione; tertio, ex diversâ conditione creaturæ. At quantum ad præsens propositum spectat, quatuor sunt Idololatriæ genera, ex diversâ ratione creaturæ, cui exhibetur honor divinus desumpta: Primum, quod in hominum mortuorum; secundum quod in animalium; tertium, quod in dæmonum; quartum, quod in aliarum rerum effigies, animatarum, siue inanimatarum transferatur.

Nunc de Idololatriæ origine brevissimè dicamus, & quidem ex parte ipsius hominis, Idololatriæ prima origo fuit ignorantio DEI, qua exæcati crassissimisque tenebris obruti homines, cum summum rerum omnium opificem non coluissent, nedum agnovissent, divinos honores & cultus creaturis, in quibus aliquid excellens cernebant, vel commodum aliquod ex iis percipiebant, tubuere cœperunt; hinc factum, ut alii Solem, alii Lunam, alii terram, alii ignem venerarentur; alii vero homines excellentes, aliisque præstantiores, vel viribus, armis, potentia, sapientia, aut etiam inventores artium aliquarum, credentes eis aliquid divinitatis inesse, divinis honoribus sint profecti; accidit enim istis, sicut rustico eunti ad curiam Regiam, qui volens videre Regem, credit quemcumque bene indutum, vel in excelso officio constitutum, Regem esse. Quare prima Idololatriæ origo fuit imbecillitas intellectus, non valentis corporalia transcendere.

Alia etiam Idololatriæ causa fuit effrenata honoris & gloriæ cupiditas, & superbia, qui cum ubique per se ipsos imperare non possent, erigi sibi statuas & simulachra jusserunt, quibus variis in locis constitutis, honor, ac si ipsi præsentibus essent, ab omnibus tribuere. Alii vero plus æquo suos progenitores, vel filios amantes, ut dolorem ob ipsorum mortem, vel absentiam aliqua ex parte lenirent; post eorum mortem statuas & simulachra extruxerunt in eorum memoriam, atque ditioni & potestati suæ subiecos, ut servi & ancillæ, illis statuis venerationem & cultum impendere cogebant: ut optimè describitur Sap. c. 14. *Ac verbo luctu dolens pater circum sibi rapti filij fecit imaginem, & illum qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cepit, & constituit inter servos suos sacra & sacrificia.* Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est. (Et infra) *Hæc fuit vita huius mane deceptio, quoniam aut affectui, aut Regibus deservientes homines incommutabile nomen lapidibus, aut lignis imposuerunt.*

Sap. 14.

Ac denique Idololatriæ origo præcipua fuit summa dæmonum malitia; qui mira calliditate, ad homines decipiendos, sese in illas statuas, & simulachra hominum arte confecta abscondebant, & inde responsa rogati dabant: huc atque illuc imagines loco movebant, & ita respondendo, & sese in illis imaginibus movendo, significabant hominibus in illis statuis divinitatem inesse, quæ ad interrogata responderet, miracula pararet, consilia præberet, incederet, hinc factum est, ut delusi homines divinos honores consecuti à se imaginibus conferrent: indeque atrepta occasione, homines quæstus avidi, Sacerdotes se harum imaginum finxerunt, mille confictis fabulis Gentium populos sibi conciliantes: mox varios cultus, ritus, & sacrificia instituerunt; persuaserunt hominibus ea simulachra esse Deos, quibus victimas offerre oporteret, ut placarentur, mala arcerent, salutem & facultates tuerentur. Denique ut in hac vita beneficia, in altera felicitatem conferrent, templa & aras dicantur, ut in iis munera offerrentur, quæ in suos usus converterent, & immodicam lucri cupiditatem expererent, atque ipsi laudem & gloriam conciliarent. Ex his igitur causis, veluti ex fontibus, idolorum cultus; & superstitiosa ac falsa religio promanavit, & veti DEI cultus extinctus, & sepultus est.

Huic autem dæmonum fraudi singulari DEI providentia tribus potissimum modis & remediis adhibitis obviam itum fuit. Primo temporibus oportunitis homines literis, moribus ac vitæ integritate conspicuos, tanquam legatos misit; ut gentes docerent modum, quod sibi ab his dæmonum artibus & fraudibus caverent. Secundo permisit, ut in his sectis vanis ac superstitiosis, tot ac tanta mendacia, absurda, & incommoda, cum omni recta ratione pugnantia, traderentur, ut facile homines, si vellent, agnoscere possent, ea omnia esse aniles, & inanes fabulas, ab hominibus confictas, ac sæpe historia de suis Diis ita obfæcæ & turpes referuntur, ut puras & mundas hominum aures offendant. Tertio permisit dæmones, ita monstruosis, & portentosis figuris, apparere, ut absque ullo negotio possent homines conjicere, imagines tam fædas, & tetras, aspectuque terribiles non posse representare nisi res similes sibi. Permisit etiam dæmones suis propriis figuris horrificis, in mediis ignium flammis a denes, depingi, ut in Japone, & aliis Indiarum partibus evenitur, ut vel ipso aspectu admoneant mortales, quibus supplicii ipsi torqueantur, & quæ tormenta maneant eos, qui ipsis cultum & venerationem impenderint.

Denique quam enorme peccatum sit Idololatriæ crimen, argumentis quamplurimis demonstrari poterit, præterim desumptis ex divinis literis, ex Sapientia lib. prælerim 10: c. 13. & 14. & ex Isaiæ cap. 44. & 46. Jerem. 10. pulcherrimè autem, & ad vulgarem sensum accommodatissimè Baruch cap. 6. Idolorum vanitas confutatur: *Notam, inquit, sit vobis, quia non sunt Di, ne ergo venerimini eos, sicut enim vas hominis constructum inutile efficitur, tales sunt Di eorum. Constructus illis in domo, oculi eorum pleni sunt pulvere, à pedibus introeuntium: lucernas autem accendant illis, ex quibus nullam videre possunt: sunt autem sicut trabes in domo, nigre sunt facies eorum à fumo, qui in domo sit. Supra corpus & caput eorum volans noctua, & hirundines, & aves, similiter & catæ, unde sciatis, quia non sunt Di: si ceciderint in terram, à semetipsis non resurgunt, sicut mortuum munera illorum apponuntur illi. Hostias eorum vendunt Sacerdotes, & abutuntur. Unde ergo vocantur Di? In domibus eorum Sacerdotes sedent, neque*

Criminè idololatriæ gravitas.

Baruch 6

neque

neque

neque si quid mali patiuntur ab aliquo, neque si quid boni, restituere poterunt. Neque Regem constituere possunt, neque auferre: similiter neque dare divitias possunt, neque retribuere. Si qui illis votum voverit, & non reddiderit, neque hoc requirunt: hominem à morte non liberant, neque infirmum à potentiori eripiunt. Lapidibus de monte similes sunt. Quomodo ergo estimandum est eos esse Deos? A fabricis, & aurificibus facta sunt; nihil aliud erunt, nisi id quod volunt esse Sacerdotes. Nunquid ergo possunt ea, quae ab ipsis fabricata sunt esse Dii? quomodo ergo sentiri debet, quod sunt Dii, qui nec de bello se eripiunt, neque de malis se liberant. Si inciderit ignis in domum Deorum, Sacerdotes quidem ipsorum fugient, & liberabuntur, ipsi vero sicut traves in medio comburentur. Quomodo ergo estimandum, aut recipiendum, quod sunt Dii? non à furibus se liberabunt, quibus iniqui fortiores sunt, &c.

Ubi ex triplici capite Idololatriæ vanitas rejicitur. Primo ex natura & substantia Deorum lignea, lapidea, aut alterius metalli. Alterum ex impotentia & ignorantia, quia vel creaturae sunt à DEO facta, ut cæli, & sidera & motibus variis subjecta: Aut sunt mera simulachra, quæ se ipsa defendere nequeunt, ab igne vel latronibus, &c. Tertium est ab humanarum rerum providentia, ubi ipsa barba:orum experientia in medium producenda est, & interrogandi, an in bello, morbo, aut fame Deorum suorum unquam opem aliquam senserint? utrumne religio è illos colentes, an nihili facientes melius habuerint? Et quoniam sæpè Dæmones, ut turbent Gentiles, erroresque humanis pectoribus infundant, miscent falsa cum veris, sacrificiisque præsto ad sunt, eduntque sæpe prodigia, quibus obstupescit homines fidem ac cultum illis exhibent; docendi sunt Barbari, cum res ita tulerit, diaboli omnia esse commenta, qui visus hominum præstigis obsecrantibus fallat, ut non videant ea, quæ sunt, & videre se putent illa quæ non sunt: aliquando etiam DEO sic permittente, insinuant se corporibus hominum, & occultè visceribus inclasi valetudinem vitiant, morbos causant, somnis animos terrent; ut homines his malis cogant ad eorum auxilia recurrere. Sæpè vero cum ex conjecturis aliquibus futuros eventus præsentiant, interponunt se manifestando futura; ut quæcunque à DEO facta sunt, vel fiunt, ipsi potissimum facere vel fecisse videantur, cum tamen revera mendaces, & iniqui, ac fraudulenti sint; ac justis & Christianis DEI cultoribus subjecti, ejus nomine adjurati è corporibus exeant; quorum verbis tanquam flagellis verborati non modo Dæmones se esse confitentur, sed vim ac nocendi potestatem amittunt: quia nec DEO per quem adjurantur, nec Christianis ministris, quorum voce torquentur, mentiri possunt. Itaque maximis sæpè ululatibus editis, verberati se, & ardere, & jam jam exitos se proclamant, tantum habet veri DEI cognitio ac justitia potestatis; quare nocere non possunt, nisi iis, quos habent in sua potestate.

Docendi sunt etiam Gentiles, cum res ita tulerit, quis Diabolus sit, qui illius satellites, quid agant, quæ illorum in homines inimicitia, malitia, & fraudes, ut timorem in eorum potius odium convertant: hoc enim commune apud omnes penè Barbaros est, ut DEUM quidem omnium rerum iupremum, ac summè bonum fateantur, Spirituum verò quorundam perverforum non obscura notitia sit. Summum igitur illum DEUM rerum omnium opificem, quem ipsi ignorantes colunt, esse quem nos annun-

ciamus per omnia doceri debent. Ac deinde quantum ab illo distent nequissimi Dæmones oportet exponere; ut Idola sua omnia contemnant, execrentur, & maximo odio prosequantur.

Ac denique quantum Idololatria scelus sit, ex hac ratione manifestè convincitur. Nam cum DEO rerum omnium Domino pugnat apertè, & illi quasi bellum indicit, & qui hujusmodi crimina perpetrant, quantum est ex parte ipsorum, DEO summo rerum parenti, & auctori gloriam, honorem & dominatum eripiunt, ejusque naturam everrunt & dissipant; quia Dei in hoc mundo notitiam extinguentes, divinos honores Dæmoni impendunt, qui est vilissimus, abjectissimus, impudicissimus, immundissimus, ac flagitiosissimus omnium Spirituum, qui sunt à DEO creati, qui hominum animas perdere avidissimè cupit: Quare sicut nullum crimen in Regem potest gravius admitti, quàm eum ex suo Regno pellere, ac à dignitate Regia ejicere, & alium ad summum Regiæ majestatis fastigium evehere; ita nulla in DEUM est injuria major, quàm eum divinus honor, qui ipsi debetur soli, ipsi detrahatur & aliis tribuitur, ipsius potestati & imperio subjectis. Atque eo Idololatria stupidior ac deterior est, quanto vilioribus ac deterioribus creaturis divinus honor exhibetur; quia id magis contra rationis & naturæ ordinem est: & eo major contumelia DEO inferatur, quo vilior est creatura, quæ præponitur, aut exæquatur ei. Ceterum idololatria illa omnibus aliis detestabilior est, quia cultus DEO debitus Dæmonibus tribuitur. Quod tribus potissimum rationibus comprobatur. Prima, quia Dæmones sunt inferiores brutis, dejectione propriæ malitiæ, ac miseria culpæ ac pœnæ. Altera, quia sunt hostes & inimici DEI. Tertia, quia periculiosior est talis Idololatria, magis itaque DEO displicet, qui honorem DEO debitum tribuit inimicis DEI pessimis, & quia se ipsum in majus periculum injicit. Sunt enim Dæmones ad decipiendum vigilantissimi, neque est ullum malorum genus, quo non deleantur, & Deorum induti personam in errorem atque stultitiam nos impulsisse gaudent.

CAPUT XI.

DEVM esse ultimum non solum hominis, sed & aliarum quoque creaturarum finem.

Ultimus finis est ille, propter quem amantur cætera, ipse vero propter se ipsum. Cum autem unum quodque suam appetat perfectionem, illud appetit, ut ultimum finem, quod appetit, ut bonum perfectum, & completivum sui ipsius, ita quod extra ipsum nihil appetendum relinquatur: & quia DEUS est summum & infinitum bonum, ut prædictum est, necessario fit, ut sit ultimus rerum omnium finis, in quem veluti in scopum propositum, universa quodam naturæ impetu, diriguntur.

Et confirmatur, quia cum DEUS ipse cuncta, quæ in rerum natura sunt, finxerit, & condiderit, conditaque servet, & cum necesse sit eundem esse finem efficientis & rei effectæ, ut Architecti & domus ædificatæ, DEUS autem nullo extrinseco bono indigeat; nullam aliam ob causam ad agendum moveri potest, quàm propter seipsum. Quare cum ipse sit finis sui ipsius, sequitur ut homini quo-

Apoc. I. &
22.

que sit finis ultimus ipse DEUS; unde est illud de ipso in Apocal. 1. & 22. cap. *Principium & finis, primus & novissimus*: quare ut involucrem clypei caula factum est, ut vagina gladii, ut domus inhabitandi gratia: sic homo propter unum DEUM, à quo conditus est, tanquam propter ultimum finem creatus est.

A que hoc etiam ex naturali rerum omnium ordinatione clarius intelligere licet, quæ sic conneræ sunt, ut inferiores & imperfectiores nobiliorum ac meliorum gratia conditæ sint, eisque ad usum subiectæ, ut plantæ, & cætera vegetabilia, propter animalium, animalia vero propter hominum usum; mansueta quidem ad usum & cibum, agrestia vero partim ad eundem cibum, partim ad alia adjumenta, ut vestium, & aliarum rerum. Nec vero hominis dignitati aliquid detrahit, imò multum addit, ut ad DEUM summam, infinitumque bonum dirigatur: nam cum, ut paulo ante diximus, DEUS ipse nullum alium finem habeat, quam se ipsum; sic fit ut homo quoque ad ejusdem finis participationem provehatur, quod summæ cujusdam dignitatis est.

Ex quibus etiam fit, quod, cum ultimus finis sit ad quem omnes actiones humanæ respiciunt, & in eius adeptione appetitus conquiescit; quod hominis felicitas sit sui ultimi finis adeptio, hoc est possessio DEI, in quo omne bonum consequitur, & in quo omnis ejus cupiditas expletur, satiatur, & conquiescit. Quare sicut DEUS est in se ipso beatus, beatitudo enim nihil aliud est, quam perfectè intacta quædam omnium bonorum possessio; sic etiam homines beati fiunt, cum DEUM ipsum præsentem clarè cernunt & intuentur, & clarè visum tui & secuti possident & amant. Nec potest homo ulla in re conquiescere, donec ad hunc ultimum finem, & summum bonum perveniat; quia quousque summum bonum obtrineat, ejus voluntas nullo potest bono saturari.

CAPUT XII.

Animam hominis esse immortalem,
aliamque vitam futuram post
hanc.

Animæ
immor-
talitas
demon-
stratur.

A Nimæ rationalis immortalitatem, & fide Catholica credimus, & rationibus naturalibus demonstratur à Philosophis, tam Christianis, quam Gentilibus, ex quibus ea argumenta clariora, & Gentilium ceptui magis accommodata adducemus, ostendentes animæ immortalitatem: Primo, ex variis animæ appetitibus à natura insitis. Secundo, ex præmio & pœnis bonis, malisque debitis. Tertio, ex fine ultimo, & beatitudine nostra, quæ in hac vita esse non potest. Quarto, ex variis virtutibus, & earum actionibus, quæ perirent, & vitiis, quæ contra sequerentur, si anima non esset immortalis.

Ex variis igitur appetitibus naturalibus à natura insitis, immortalitas animæ manifestè ostenditur. Homini inest appetitus naturalis ad plura bona, qui cum sit à natura insitus, non erit frustra. Si autem anima immortalis non sit, frustraneus erit, cum non possint in hac vita compleri, ut patet, si ad aliquos particulares appetitus accedamus. Nam in primis insatiabilis est, & à natura insitus ipse appetitus bonorum nullum est in hac vita tantum bonum, quod adepti tandem aliquando non fastidiamur; quantumvis illud avidè appe-

tiverimus, jucundumque ac suave visum fuerit. Unde ad alia semper mens anhelat, si quod forte inveniat objectum, in quo quiescat: nihil enim est, quod humanum desiderium satiare possit: quod expressit August. illis verbis: *Fe cisti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum donec perveniat ad te*; ex quo fit, quod appetitus beatitudinis & felicitatis, & summi boni, sit nobis à natura insitus. Omnes enim volunt esse beati, & cum summum bonum excludat omne malum, tam culpæ, quam pœnæ, hoc autem in hac vita esse non possit, ut experientia testatur, quæ plena est miseris & peccatis. Quare cum hic appetitus aliquando saturari debeat, cum sit naturalis; consequens fit, ut sit alia vita, in qua homo hanc beatitudinem possit possidere, quod absque immortalitate non contingit.

Et confirmari potest ex aliis homini à natura insitis appetitibus; nam inest homini appetitus naturalis ad vitam sempiternam; nam quilibet intelligens naturaliter desiderat se esse perpetuum, non solum secundum speciem, sed etiam secundum individuum. Est etiam naturalis homini appetitus gloriæ, honoris, & famæ, etiam post mortem, ut experientia constat, ex assidua vehementique hominum contentione atque emulatione relinquendi sui monumenta, tum conscribendis voluminibus, & statuis erigendis, ac magnificis operibus construendis, quibus gloriæ, & famam, & æternitatem nostram mortem acquirant, quibus etiam planè in hac vita perpetuus insitus appetitus. Accedunt in homine à natura est insatiabile scientiæ desiderium, est enim in intellectu nostro non solum infinita capacitas, ut scientiis omnibus imbuatur, sed & scientiarum ipsarum inexplebilis appetitus. Cum igitur omnes isti appetitus à natura hominibus inditi, vani non sint, nec superflui, & in hac vita satiari non possint, restat ut sit alia vita, in qua complementum recipiant.

Ex fine etiam ultimo, & beatitudine nostra, quam in hac vita adipisci non possumus, sed in altera, demonstratur animæ nostræ immortalitas, quia cum omne ens naturale habeat finem, in cuius consecutione quiescat & deleatur; homo igitur, qui omnium entium naturalium est res præcipua, non erit deterioris conditionis. Hæbit ergo hunc finem, quo fixatus, sed nullus in corpore talis apparet finis, imò tota hominis vita est sollicitudinibus & laboribus plena, & nullum animal ita sollicitudine, timore, ac dolore concutitur, sicut homo.

Adde etiam vitæ breviteratem, quæ omnia veram hominis durationem, & finem verum non esse in hoc corpore, manifestè indicant.

Præterea beatitudo est ea, in qua omne bonum & nullum malum invenitur; est enim status omnium bonorum aggregatione perfectus. Deinde beatitudo debet esse creata; alioquin animus beati non esset quietus. Debet etiam esse firma & stabilis, ne sit hominis mens anxiosa, & sollicita, ac in beatitudine nulla debet esse tristitia, nec dolor, pœnæ enim esse beatus, & dolere; ac denique beatitudo debet esse per se sufficiens, ut beatus nullo indigeat, neque pro se, neque pro suis. At nullum ex prædictis bonis, aut carentia malorum potest contingere in hac vita; restat ergo, ut sit alia vita, in qua homo hanc beatitudinem consequatur.

Tertio, animæ immortalitas ostendi potest ex DEI providentiâ & gubernatione, quia cum sint multi homines, qui cum bene & sanctè vivunt,

Varlib
minim
appet

ac toto studio Deo famulentur, & servant, in hac tamē vita graviter sunt afflicti, vi, tyrannide, & servitute oppressi, calamitatibus, & malis quamplurimis vexati, omnia etiam adversa patienter sustinentes: contra verò cernimus multos improbos, ac perditos homines, nefarios ac impios opibus affluere, in deliciis versari, prosperē, & feliciter vitam transigere. At cum DEUS sit iustissimus, si hominum animi immortales non sunt, & vita alia futura non est, ubi sint bonorum hominum præmia, & supplicia malorum; magna esset rerum confusio, & perturbatio, nec esset in DEO summa iustitia & sapientia, si bonos sine præmio, & malos absque supplicio prætermitteret; quod sanè cum omni recta ratione pugnat.

Præterea, quia hæc tria inter se sunt valde connexa & conjuncta, DEI religio, DEI providentia, Animæ nostræ immortalitas. Quisquis unum istorum tenet, aut labefactare, aliorum quoque fidem concutiet. Nam si animæ non sint immortales, bene, aut secus factorum nulla sunt præmia, nulla pena. Hæc enim omnia in decursu præsentis ævi permixta & confusa cernimus, ut nihil aliud sit hominum vita, quam merum latrocinium. Nulla est ergo DEO cura de nobis. Quod si nos non curat, quorsum à nobis coletur? vana & stulta persuasio fuerit religio DEI ac pietas. At nos tamen homines omnes, & nationes quantumcūque barbaras, & ab humanitatis institutione alienas, atque abhorrentes, animadvertimus adduci naturaliter ad religionem aliquam, laudare ac probare modestiam, moderationem, gratitudinem, pietatem, mansuetudinem, patientiam, æquitatem. Fieri ergo non potest quin hæc sint bona, & contrariis peiora, cuius rei nulla est ratio, si Deus non sit spectator ac iudex. Testatur ergo nos illi curæ esse se, & pietatis præmium alibi expectandum. Quod si illic est virtutis præmium, & hominis finis, anima protectò illic vivet, & retro idem valet: si anima illic vivet, finis hominis illic est. Finis enim ad ultimum & perfectissimum pertinet, qui ea de causa finis nominatur. Quod si plurimorum & sapientissimorum hominum auctoritatibus aliquid tribuimus, præter tacitum illum humani generis consensum, habemus expressum alterum, & manifestum, quandoquidem non solum doctis, & ab humanitate instructis nationibus, sed feris & barbaris, ut Getis, Scythis, Indis, & in novo orbe tam diu sepositis & latentibus, persuasissimum est, animas hominum hinc in alta emigrare loca, digna iis rebus, quæ in vita gesserint. Ex professoribus autem sapientiæ ignobilissimis, & qui in deliciis extremum bonorum suorum posuerant, animam fecerunt mortalem, scilicet iidem illi, qui religionem omnem, qui cultum & amicitiam Divorum, qui providentiam, qui Divos ipsos funditus extirpaverunt.

Quarto, ex variis virtutibus, & earum actionibus, quæ perirent, & vitis, quæ contra sequerentur: quia cum sit naturale homini secundum virtutem vivere, sublata de medio animæ immortalitate, nullus esset locus virtutibus temperantiæ, sobrietati, frugalitati, virginitati, humilitati ac aliis virtutum functionibus, quæ omnia homines privant hujus vitæ voluptatibus, & aliis etiam bonis, puta honore, divitiis, pompa, saltu, imperio, & potestate: nullus etiam esset, qui velle mortem pro Republica, Virtute aut iustitia appetere, cum nullum inde bonum consequatur. At è contra latissimus campus vitis omnibus aperiretur, superbiæ scilicet, ambitioni, vanæ gloriæ, luxuriæ, gulæ, ebrietatibus, commensationibus, ac tunc verè se-

queretur illud Sardanapali epitaphium ejus sepulchro inscriptum:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Unde rectè August. 6. Confess. ca. ultimo. Si animus, inquit, mortalis est, Epicurus in animo meo palmam habet. Sequeretur etiam beatitudinem, & finem ultimum hominis esse in hac vita, nempe vel in ejus conservatione, vel in bonorum ac voluptatum hujus vitæ fruitione, ac plus minuse eadem esset beatitudo hominum ac jumentorum. Ac denique fieret impiorum hominum vitam esse beatorem optimorum vita: nam virtus in labore posita, etiam ardua & difficilis, ac contra vitium facile & molle & delectabile sensui. Si ergo alia vita non esset expectanda; quid obsecro utilitatis esset tanto labore, sudore, ac difficultate acquisivisse, & conservasse virtutem, si post mortem nihil aliud superest. Quare illud optimum & venissimum D. Pauli, Sancti & studiosi viri possent dicere; *Miserabilioris essemus cunctis hominibus, si in hac vita tantum sperantes in Christo sumus.*

Soler etiam animæ immortalitas demonstrari ex operatione, & potentia spiritali, quia actus cognoscendi in nobis nonnulli sunt spirituales, hoc est, nec ex materia constantes, nec à materia subjective dependentes; ergo & potentia illos immedia è eliciens spiritalis erit, & consequenter substantia, unde talis potentia effluxit. Assumptum probatur ex objecto intellectus, quod est spirituale; cognoscit enim universalia, judicatque de rebus immaterialibus, & ipsorum habet scientiam. Hoc etiam confirmatur ex voluntatis actibus; nam voluntatis operationes quamplurimæ spirituales sunt: ut sunt velle, & nolle, eligere, vel non eligere: quæ sunt supra omnem sensum, & supra omnem materiam, sed in his argumentis Philosophicis non oportet amplius immorari.

Ex dictis igitur apertè conficitur, animum esse immortalem, futuramque esse aliam vitam, ubi sit & felicitas bonorum, & impiorum calamitas: ac ut recipiat quisque debitam sibi mercedem, prout bene, vel male vixit in hoc sæculo. Et quoniam alterius sæculi vita perpetuo est duratura, ideo tam præmia bonorum, quam malorum supplicia futura sunt sempiterna.

C A P V T XIII.

Conclusio prædictorum, & rationes, quibus homo tenetur DEVM colere, & illi inservire.

EX his omnibus apertè constat, vera & certa de primo & summo rerum principio doctrina. Primum, quod sit unus DEUS rerum omnium author & conditor, qui cunctis rebus esse communicat, & conservat illud, quique in singulari operatur non & potestate sua, ita ut ipso non conservante universa in nihilum reverterentur. Secundo certum est DEUM ipsum rerum omnium curam & providentiam habere, suaque cura mundum regi & gubernari, & res universas, ad certos & propositos fines, dirigi ab ipso & ordinari.

Tertio constat, DEUM esse substantiam quandam spirituales, sua natura & operatione perfectissimam, longèque sublimiorem, quam ab homine ullo intelligi, aut cogitari queat, æternam, omni principii expertem, & sine carentem, ipsamque esse principium perfectionum omnium creaturarum,

Dei proprietates

turarum, quas in se continet gradu quodam multo nobiliore & præstantiores quoniam ipsa est omnis perfectionis summa & prima regula. Quare vitam habet, & intelligentiam, & infinita sapientia & consilio pollet, ut clarè cognoscitur ex pulchritudine, perfectione, ordine, & concentu, quem rebus omnibus impressit: inde etiam sequitur, ut sit omni iustitia, æquitate, misericordia, benignitate, & bonitate plenissimus, ac denique summum & infinitum bonum, fons & origo omnis perfectionis & bonitatis.

Quartò, claret ex dictis, quod cum DEUS sit summum & infinitum bonum, sit etiam, ut sit ultimus rerum omnium finis, maxime hominis, in cuius possessione & adeptione hominis felicitas sita est, nec possit conquietere, donec ad hunc ultimum finem, & summum bonum perveniat.

Quintò, cum in DEI adeptione, qui est ultimus hominis finis, sit nostra beatitudo, & hæc summa hominis felicitas, ad quam adipiscendam conditus est à DEO, in hac vita obtineri nequeat; fatendum est aliam post hanc futuram vitam, in qua perfectissimè DEO fruamur; animamque nostram esse immortalem, ut sic iustis præmia, impiis verò supplicia ab ipso DEO decernantur. Ex his manifestè stabilendum est, hominem non esse suum, sed DEI; humanamque naturam, ex ipsa sua conditione, verum ac legitimum Dominum habere summum illud ac infinitum numerum: quo etiam sit, ut DEUS ab omnibus coli, adorari & amari super omnia debeat. Quod si homines in officio esse velint, ita se ipsos instituere debere, ut tota eorum vita DEI cultui sit consecrata, ex Dgo pendeat, & quasi ex eius imperio & ductu suspensa sit, idque plurimi causis: præcipue vero quinque attingemus: quæ sequuntur ex his, quæ nuper diximus.

Causæ
cur Deus
amandus

Prima igitur causa sive titulus, quæ nos cogit DEUM adorare, omniaque nostra illi subiectione, ex ipsius divinæ naturæ infinita perfectione & præstantia ducitur, præsertim si cum nostra natura comparetur, quæ est tam infirma, vilis, ac pusilla. Nam si Philosophi servitatem hominum aduersus alios homines posse esse naturalem, ac iustam, respectu nobilioris ac sapientioris, ac homini in omnibus excellenti, naturaliter imperium & dominium deberi censuerunt, credentes tantam posse inveniri inter res ipsas creatas distantiam, ut aliæ aliis naturali jure subdantur; quanto hoc verius erit inter DEUM & hominem: nam quantumcumque homo homini præstet, non potest alia esse differentia, quam doctrinæ, sapientiæ, vel ingenii aut huiusmodi accidentium; quæ inæqualitas, quæcumque sit illa, finita tamen est, & intra ejusdem naturæ terminos continetur; omnes enim & corpus ex eadem materia, & animam ejusdem formæ habemus: sed si conferamus hominem cum DEO, sapientiam cum sapientia, bonitatem cum bonitate, potentiam cum potentia, naturam cum natura, non solum infinita est distantia, sed etiam quicquid homo habet, à DEO habet, à se autem nihil, ideoque melius ac verius nihil habere, nihilque esse respectu DEI dicendum est. Quod si tota terra universo celo comparata, quod est ens finitum, non aliud quam unius puncti instar esse videtur; quid erunt singuli homines, respectu illius infinitatis, & illius abyssus, in quem innumerabilia eademque immensa bona concurrunt?

Homo
non sui
ipsius est,
sed Dei.

Secundus titulus, Cor homo potius sit DEI, quam sui ipsius, eumque amare & colere teneatur, in eo fundatur, quod ab illo conditus &

creatus sit. Nam inter homines ipsos nullum jus habendum rerum iustius & gravius est, quam quod fundatur in rei productione. *Qui plantat vineam* (ait Apost. 1. Cor. 9.) & *de fructu eius non edit*; sic qui domum ædificat, qui arcam ligneam, aut opus aliquod suis manibus conficit, ejus operis idem auctor & omni jure ac lege dominus est. Hoc autem multo magis locum habet in DEO, quoniam hominis artis efficiencia nihil aliud possunt, quam externam formam; & quasi faciem rebus inducere, naturam autem ipsam, sive ferri, sive ligni, nec producere, nec attingere quidem possunt: DEUS autem usque ad ultimum, extremumque essentia gradum, sua vi & virtute pertingit: quare optimè Scriptura, hoc præcipue titulo omnium dominatum DEO tribuit; sic enim *Psalm. 2. legitur, Domini est terra, & plenitudo ejus, ipsius est mare.* (& quasi hujus ratio reddatur) & *ipse fecit illud, & aridam fundaverunt manus ejus.* Unde optimè Bernard. de quadruplici debito: *Eccle. inquit, in januis est, qui fecit calum, & terram: & creator tuus est, tu creatur; tu servus, ille Dominus; tu sumentum, ille singulus: totum ergo quid es, illi debes, à quo totum habes, illi præcipue Domino, qui & te fecit, & benefecit tibi, qui tibi ministras, sed derum cursus, aëris temperiem, faciendatatem terra, fructuum ubertatem. Huic revera totis medullis, totis viribus serviendum, ne foris indignationis oculo respiciat, & coneruat in æternum.*

Ex hac etiam causa sive titulo deducitur tertius, quo astringimur DEO obsequium præstare, *Non solum, ut inquit Bernardus, quia fecit nos, sed quia & benefecit nobis, suæque providentiæ in ultimum finem nostrum direxit & ordinavit*: ut enim nos propter semetipsum, sic omnia propter nos condita sunt: quidquid enim est in terra, in aquis, in aëre, in igne, imò in sphaeris caelestibus, id omne in obsequium nostrum creatum est: Omnes enim creature homini ministrant, cui constituto super opera manuum DEI, omnia sub pedibus subiciuntur: homini frondes & fructus produciunt ab ortis, illi terra gignit aurum, argentum, & alia usibus humanis commoda mineralia; illi fluit & refluit mare, pisces varios generat, vela navæque portat; homini scaturiunt fontes, labuntur flumina, illi oves, boves, & pecora campi pascuntur, pellesque, lanas, lac, & butyrum proferunt. Ac denique (ut prætermittam caelestem orbem, in quo Luna, Sol, & Stellæ, cui lucent, nisi homini in eorum visum (vas in hæc inferiora mittunt influentia?) nihil in aqua, terra, & aëre est, movetur, aut vivit, quod non, aut patitur, aut recreat aut medetur homini. Ita ut totus hic mundus inferior, non sit aliud, quàm penitentiarium, vicidarium, & pharmacopolium humanæ naturæ.

Quarta causa hujus servitutis ex hominis sine promanat: nam quæcumque res propter alteram facta, ad eamque ordinata, eam illi subiectam, ac veluti mancipatam esse oportet; quod ex naturali rerum ordinatione intelligere licet, quæ sic nexæ sunt, ut inferiores & imperfectiores nobiliorum ac meliorum gratia conditæ sint, eisque ad usus subiectæ. Unde plantæ, & cætera vegetabilia facta sunt propter animalia, illis enim liberè vescuntur, suorumque usibus servantur; animalia verò propter hominis utilitatem, alia ad sustentationem, alia ad delectationem, alia denique in varia commoda & fines humanos, quæ homini obediunt & subduntur. Nam boves terram nobis nulla sua utilitate arant, equi vero (ut alia nunc omittam) modo oneribus ferendis, modo cursu, modo passu nobis deserviunt. Cum igitur humana natura ad ipsum DEUM

Homo
ad Deum
ordinatus.

Breviter

Ex
coll
dicendi
et ordio
circum
do caus
tionibus
venere
sunt, se
tionem
agnosca
quom

DEUM sic ordinata, nec alium habeat, nec habere possit finem; oportet ut animalium exemplo, ac obedientia discamus, quam nos DEO obedientes ac subditos esse oporteat.

Hominis post vitam præmiū. Quintus titulus servitoris, isque maximus, ducitur ex præmio quod DEI cultoribus paratum est apud ipsum DEUM, finem nostrum id autem est post hanc vitam, æterna & immortalis gloria: & è contra, illum non reverentibus æternum supplicium. Gloriam vero hanc æternam, non alia ratione adipisci possumus, vitæque prædictam penam, quam si nos totos Domino DEO verissimè dedamus; & merito quidem, quia infinitum illud præmium infinito etiam labore dignum videtur.

Quare cum tot, tantæque causæ concurrant; si res debite expendatur, magnam quandam, ac potius immensam obligationis summam confici, nemo est, qui non videat: cui obligationi non aliter satisfieri poterit, quam nisi quicquid sumus, quicquid valemus, quicquid habemus, uni DEO offeramus, in ipsiusque potestate semper esse velimus, & ad divini beneficii arbitrium nostra studia, actiones, & cogitationes assidue convertamus, ac ab eo dirigi gaudeamus. Quæ cum ita esse debeant, culpa eius erit, plusquam infinito supplicio digna, qui sui juris esse velit, atque ex voluntate sua, non ex voluntate DEI, vitam suam, actionemque gubernare; ac denique DEI oblitus, sibi serviat ac per effrenatam libertatem pullo onagri similis, audenter vagus per sylvam suorum desideriorum currat, actionemque suam ad se ipsum referat.

Huic igitur hominum omnium debito tam grandi, & alii similiter obligationibus altioribus, quibus DEO altriguntur (quæ nunc à nobis ideo prætermittuntur; quia non nisi à divina luce illustratis cognoscuntur) quantum est ex parte sua, homines satis faciunt, si se totos DEI cultui & obsequio offerant. Hoc ergo efficitur per Religionem Christianam, & per receptionem Baptismi, in quo Christiani, promissione per juramentum confirmata, DEO obligantur, strictissimoque vinculo illi fœderantur. Cujus promissionis, seu fœderis duæ sunt partes, altera qua mundum, mundi que præmia, à nobis abdicari profiteamur: altera, qua uni DEO nos dicamus: ac ut uno verbo dicam, Religio Christiana DEO donat vitam, donat opera omnia vitæ, donat studia, labores, exercitationes, & denique quod est omnium maximum, ipsam dominam voluntatem, qua tradita, totus homo traditur.

C A P V T XIV.

Brevis forma proponendi Gentibus sanctum Evangelium.

EX omnibus igitur hæcenus commemoratis, colligi potest brevis instructio, & forma prædicandi Gentibus Evangelium. Primo præmissio exordio secundum temporis, loci, aut personarum circumstantias, vel à sine nostri adventus, referendo causas, quæ impulerint, ut à longinquis nationibus, tantis periculis, & laboribus exantlatis venerimus, solum propter DEI gloriam, & eorum æternæ salutis causa, non quaerentes, quæ nostra sunt, sed ipsorum tantummodo salutem, liberationem ac vitam, & ut DEUM Creatorem suum agnoscant, illique debitum famulatum & obsequium præstent. Præmissio hæc vel simili exordio

tria tractanda sunt. Primum spectabit ad DEI cognitionem, illam scilicet, quam lumine naturali homines possunt attingere: sumentes initium à creatione, providentia, gubernatione, perfectionibusque divinis, docentes, quæ animæ nostræ immortalem naturam, & finem ejus ultimum spectant, obiterque errores contrarios rejiciendo. Ad secundum verò caput spectabit, titulos sive causas expendere, quibus DEUM astrigimur amare, & illi inservire, ac cultum debitum exhibere. Ad tertium tandem, investigare qualis debeat esse hic cultus, quo DEUS ipse summus colendus sit ab homine, ostendentes hunc tantum esse apud Christianam Religionem, hæcque esse veram, certissimam & DEO gratam: quæ tria, sequentibus veritatibus breviter complectemur.

Prima veritas; Hominem à DEO fuisse conditum, ut in DEO conquiescat, qui finis est, ob quem conditus est homo, & in eo sitam esse ejus beatitudinem, demonstrabimus; & quod anima hominis immortalis sit, efficitur beata non possit, rebus istis sublunariis & caducis: neque etiam ea immortalia reddent ipsam beatam, quæ in se beatitudinem non habent. Condidit igitur DEUS hominem non propter superiora, quæ illo non indigent: nec propter inferiora, quod esset indignum: nihil ergo inter hominem & auctorem suum est interpositum. Creatus est igitur homo propter ipsum, ut à solo Conditoris suo bonum omnipotens & beatitudo dependeret. Quocirca solus DEUS, qui solus implet mentis nostræ limines, & excedit, ipse animam nostram potest beare, qui est beatissimus, qui immortalis, qui infinitus, qui quam beatitudinem habet ex se ipso habet, non nactus aliunde: & communicare potest, nec communicans deperdit. Et in omni peregrinatione, qualisque exilio reditus in patriam dulcissimus est atque optabilis, eo magis, si molesta sit peregrinatio & turbulenta, vel exilium grave & difficile, patria autem & quæta & suavis. Animi nostri in hanc vitam, seu in peregrinationem & exilium à DEO egressi, quam multa perferunt gravia, iniqua, laboriosa, acerbata, & dignitate sua indignissima? ut Philosophorum quidam non injuria corpus hoc vincula & carcerem animi nuncuparint. In DEO autem quæta omnia, pulcherrima, beatissima plusquam possumus non eloqui modo, verum etiam optare. Illic ergo cupit animus impensius reverti, & suspirat, & clamat. Sed interdum non potest disertè, quæ sentit profere, neque se ipsum intelligere, obrutus densissimis tenebris ignorantia.

Secunda veritas; In mundo unum esse DEUM, qui tantus & tam magnus est; ut nihil illo majus possit cogitari, & quod ille summus est conditor, mundique hujus gubernator, cujus beneficiis & providentia sustentatur: ut satis in superioribus diximus.

Tertia veritas, quæ ex præcedenti optimè concluditur, infinitum continet debitum ac obligationem; qua homines supremum hunc DEUM amare, colere, venerari, cujus magnitudo non potest comprehendi, & cujus beneficia sunt innumerabilia, astriguntur; ac cultu aliquo Religionis, qui gratus sit illius purissimis oculis, & celsitudini dignitatis, quo conformis honorari, ut brevi etiam circumscriptioe superiori capite demonstravimus.

Quarta Veritas, quæ consequenter præcedentibus adjungitur est, necessario debere in hoc mundo esse aliquem reverentia & religionis modum, quo ipse debite ac legitime colatur, juxta suam majestatem.

Homo à Deo conditus, ut in Deo conquiescat.

Corpus animi carcer.

Unus in mundo Deus.

Deum amare homo cogitur.

majestatis magnitudinem. Ex quibus etiam fit necessario debere esse religionem certam & veram, qua DEUS colatur ac honoretur. Restat igitur, ut diligenter inquiramus quæ sit hæc vera Religio, & ubi sit hic verus DEI cultus?

Quinta veritas, hic cultus DEO debitus, & cætera omnia, quæ ad veram Religionem spectant, necessario debent esse à DEO hominibus revelata. Nam cognitio DEI, ritus & cæremoniæ, quibus DEUS ipse ab homine colendus est, quo res est præstantior & excellentior cæteris humanæ vitæ actionibus, eo cognitionem disciplinamque requirit sublimiorem ac certior, cum sit radix & fundamentum totius humanæ vitæ: quare hæc cognitio & doctrina debet esse certissima, firmissima, & infallibilis veritatis. Quare etiam oportet, ut hujus religionis doctrina & aucta, & revelata sit à DEO ipso, qui est summa veritas, & in quo nec ullus error, nec falsitas ulla inveniri potest.

Homo non est frustra conditus

Neque enim credendum est nobilissimam creaturam à DEO in terris formatam, qualis est homo, ad ipsum DEUM, tanquam in ultimum finem ordinatum, cujus usus omnia deserviunt, frustra esse creatam, & absque ullo medio certo ad ultimum suum finem perveniendi. Ad providentiam igitur DEI spectat, qui hominem ad se ordinavit, legem præscribere, qua certo tendat in hunc finem, atque per se, vel per suorum ministrorum ora doctrinam Religionis certam revelare, hoc est, quidquid credendum, agendum, & sperandum nobis est, modum quoque & rationem, quibus illum honorare, colere, eique inservire debemus, Maxime cum intellectus humanus passionibus sit subjectus, ac originalis peccati tenebris obscuratus, multisque implicatus erroribus, necesse est his rebus impediri, quo minus in perspicenda & judicanda veritate perfectus sit. Quare nulla est humana sapientia sufficiens ad perfectam veritatis notitiam assequendam, quoniam mens hominis, cum fragili corpore colligata, & tenebroso domicilio inclusa, veritatem perspicere clarè non potest: cujus cognitio potius divinæ naturæ est quam hominis. Quare eam assequi non possumus, nisi addiscendo & audiendo ab eo, qui solus scire potest, & docere, unde necesse fuit omnes Philosophorum, aliorumque hominum sectas, & opiniones de DEO alienas esse à veritate, nec ulli fundamentum, firmitatem, aut certitudinem posse habere, quæ nullis divinarum vocum fulciuntur oraculis: cujus etiam argumentum est; Nam cum sit cognitio ultimi nostri finis, & mensura & regula, secundum quam omnes actiones nostræ in Deum sunt dirigendæ, circa modum ad eum perveniendi, insinuat ferè exorti sunt errores: ut in initio hujus Tractatus attingimus: idemque ferè invenimus in cultu & sacrificio DEO exhibendo. DEUS enim non desiderat victimam, neque muti animalis sacrificium, neque verbenis opus habet, neque fibris, neque cespitiibus, & multo minus humano sanguine: quæ sunt utique vanissima, sed iis præcipue, quæ de intimo corde proferuntur; illi sacrificium est integritas animi, patientia, fides, innocentia, castitas, abstinentia: donum est hymnus & laus. Hic est venissimus ritus, hæc illa lex Dei (ut inquit Cicero) præclara & divina, semperque recta & honesta jubet, vetat prava & turpia, cui parentem sanctissimam ac certissimam legi justè ac legitime necesse est vivere.

In Christiana religione verus

Sexta veritas, Christianam Religionem esse illam, in qua verus DEI cultus, vera Dei cognitio invenitur, quod manifestè probatur, quia illa est vera Religio, in qua repetiuntur omnes excellen-

tia spectantes ad veram perfectamque Religionem, cujusmodi est Christiana Religio. Nam si breviter illam describamus, illam meritò appellamus Religionem Christi, cujus autem hoc est ineffabilis veritatis, singularis sanctitatis, quæ multo ante fuit à sanctissimis viris prædicta, quæ nihil contra bonos mores, & rectam rationem continet, sed mirabiliter confert ad vitam rectè instituendam, cum sit summæ sanctitatis, integritatis, & perfectionis, quæ in sui propagatione divinitus probata fuit, & innumeris ac veris miraculis confirmata, quæ mirabiliter inter innumeris Gentilium, Judæorum, & Hæreticorum persecutiones, illæsa permansit, & incredibiliter crevit, pro cujus confessione, ac defensione infinitus hominum numerus cujuscumque generis, ætatis, & sexus, ac conditionis, tam alacriter mortem subit: cujus persecutores tam gravibus suppliciis multati sunt: cujus sanctitati & integritati ipsimet adversarii, vel in viti perhibere testimonium coacti sunt. Quam denique, qui recipiebant super naturæ ordinem ad illam se variis illusionibus affici, & allici sentiebant: quamque complexi sunt tot viri sanctitate, sapientia, doctrina, & omni virtutum genere clarissimi: sed doctrina nostræ fidei est humani, ut patet discursu per motiva, quæ supra adduximus, & per notas Ecclesiæ Catholicæ, de quibus lib. 8. contra Hæreticos egimus. Videnda sunt etiam ea, quæ propè finem Tractatus de credibilitate nostræ fidei attingimus. Omnia igitur motiva prædicta expendenda sunt, in hujus veritatis confirmationem, nempe Religionem Christianam, fidemque nostram esse à DEO, ipsamque solam esse veram, & perfectissimam Religionem.

Peractis his, ac pro dignitate argumenti expensis, si infideles divino illustrati lumine, huic veritati assentiantur, velintque fidei nostræ mysteria per noscere, atque ad ejusdem fidei veritatem converti: tunc edocendi erunt circa Religionem Christianam, servata forma Catechismi à nobis secundo Tomo pro infidelibus præscribenda.

C A P V T X V.

Brevis convincendi Paganos formula, ex Lactantio Firmiano desumpta.

Placuit hic breviter pro Ethnicorum conversione Lactantii Firmiani disputationem brevissimam, & quasi suorum operum appendicem adducere, quæ ipse lib. 7. cap. 4. 5. & 6. ea verborum elegantia, qua solet proponit.

Quare homo creatus sit corpore fragili, & capax sit rationis?

Nihil est, ut opinor, quod sit propter se ipsum factum: sed quicquid omnino fit, ad usum aliquem fieri necesse est. Quis est enim tam ineptus, vel tam otiosus, ut aggrediatur aliquid facere frustra: ex quo nullam utilitatem, nullum commodum speret? qui domum ædificavit, non ideo tantum ædificavit, ut domus sit, sed ut in ea possit habitari: qui navem fabricatur, non ideo insimul operam, ut tantum navis appareat, sed ut in ea navigetur. Item qui vas aliquod instituit, aut format, non ideo id facit, ut tantum fecisse videatur, sed ut vas illud effectum capiat aliquod necessarium. Similiter cætera, quæcumque fiunt, non utique in supervacuum, sed ad usum aliquos utiles laborantur. Mundus igitur à DEO factus est, non utique propter

Del. col. tus est.

propo
Suis.
ram,
cum
Sed
propo
esse
que
non
mund
quib
re, u
porib
anim
est, q
bus d
aqua
mo. M
& rati
mund
DEUS
eom p
DEI op
provid
qu, m
divina
telliger
quis e
quanti
loim e
hoc pe
vitur
priet
his con
Rede
ipsum
se DEU
sed prop
homine
ne, inq
fincet
videntia
tem con
loqui po
DEUM
Ite em
omnium
venati
eja de
perfectio
proferri
nem fia
omnib
oculi eja
sicut
ut videat
mano ele
suetia
DEO co
tantum
mundum
ut Domi
ret tanq
constitui
objecit
nem, tan
& perpet
& contie
Cum
bus in
los gene
T

propter ipsum mundum; neque enim aut calore Solis, aut Lunæ lumine, aut aspiratione ventorum, aut humore imbrium, aut alimonia frugum, cum sensu careat, indiget.

Sed ne illud quidem dici potest, quod DEUS propter seipsum fecerit mundum, quoniam potest esse sine mundo, sicut fuit antea, & iis omnibus, quæ in eo sunt, quæque generantur. DEUS ipse non utitur. Apparet ergo, animantium causa mundum esse constructum; quoniam rebus iis, quibus constat animantes fruuntur: quæ ut vivere, ut constare possent, omnia his necessaria temporibus certis subministrantur. Rursum cæteras animantes hominis causa esse factas, ex eo clarum est, quod homini servantur, & tutela ejus atque usus data sunt: Quoniam siue terrenæ sint, siue aquatiles, non sentiunt mundi rationem sicut homo. Magna igitur, & recta, & admirabilis est vis, & ratio, atque potestas hominis, propter quem, mundum ipsum, & universa quæcunque sunt, DEUS fecit: tantummodo illi honoris habuit, ut eum præficeret universis, quoniam solus poterat DEI opera mirari. Optime igitur Aesclepiades de providentia summi DEI disserens, atque ideo, inquit, merito quis arbitretur proximum sibi locum divinam providentiam dedisse ei, qui potuerit intelligere ordinationem suam. Nam Sol iste est, quis eum videt ita, ut intelligat, quia Sol est, & quantum gratiæ afferat cæteris insititatis? hoc cælum est, quis id suscipit? terra hæc, quis eam colit? hoc pelagus, quis navigat? hic ignis est, quis eo utitur? Instituit ergo summus DEUS non propter se, quia nullo eger, sed propter hominem, qui his congruenter uteretur.

Densho, Reddamus nunc rationem, quare hominem ipsum fecerit. Sicut ergo mundum non propter se DEUS fecit, quia commodis ejus non indiget, sed propter hominem, qui eo utitur: ita ipsum hominem propter se QUARE UTILITAS DEO IN HOMINE, inquit Epicurus, ut eum propter se faceret? scilicet ut esset, qui opera ejus intelligeret, qui providentiam disponendi, rationem faciendi, virtutem consummandi, & sensu admirari, & ore proloqui posset. QUORUM omnium summa hæc est, ut DEUM colat.

Itæm colit, qui hæc intelligit: is artificem omnium rerum, is verum Patrem suum debita veneratione prosequitur; qui virtutem majestatis ejus de suorum operum inventione, inceptione, perfectione meretur. Quod planius argumentum proferri potest, & mundi hominis, & hominem sua causa DEUM fecisse, quam quod ex omnibus animalibus solus ita formatus est, ut oculi ejus ad cælum directi, facies ad DEUM spectans, vultus cum suo parente communis sit; ut videatur hominem DEUS, quasi porrecta manu elevatum ex humo, ad contemplationem sui excitasse. Quid ergo, inquit, cultus hominis DEO confert, beato, & nulla re indigenti? vel si tantum honoris homini habuit, ut ipsius causa mundum fabricaret, ut instrueret eum sapientia, ut Dominum viventium faceret, eumque diligere tanquam filium, eum mortalem, fragilemque constituit? cur omnibus malis, quem diligebat, objicit? cum oporteret & beatum esse hominem, tanquam conjunctum, & proximum DEO, & perpetuum, sicut est ipse, ad quem colendum, & contemplandum figuratus est.

Cum posset semper spiritibus suis immortalibus innumerabiles animas procreare, sicut Angelos genuit, quibus immortalitas, sine ullo malo

Thom. à Jesu Oper. Tom. I.

rum periculo, ac metu constat: excogitavit tamen inenarrabile opus, quemadmodum infinitam multitudinem crearet animatum, quas primo fragilibus, & imbecillibus corporibus illigatas, constitueret inter bonum, malumque medias, ut constantibus ex utriusque naturis virtutem proponeret, ne immortalitatem delicate assequerentur, ac molliter, sed ad æternæ vitæ ineffabile præmium, summa cum difficultate, ac magnis laboribus, pervenirent. Ergo ut eas gravibus, & nexilibus membris indueret, quoniam consistere in medio inani non poterant, ponderibus & gravitate corporis deorsum premente sedem illis, ac domicilium primo colendum esse decrevit. Itaque ineffabili virtute, & potentia præclara mundi opera molitus est, suspensis in altitudinem levibus elementis, & gravibus in ima depressis: & cælestia formavit, & terrena constituit; non est necesse nunc exequi singula.

Lumina igitur posuit in cælo, quorum moderationes, & claritates, & motus aptissime ad utilitates viventium temperavit. Terræ autem, quam sedem voluit esse, fecunditatem varia gignendi ac proferendi dedit, ut ubertate frugum, & herbarum viventium pro natura, & usu cuique generati alimonia administraret. Tum perfectis omnibus, quæ ad conditionem mundi pertinebant, hominem finxit ex ipsa terra, quam illi à principio in habitaculum præparavit: id est, spiritum suum terreno corpore induit, & involvit, ut & compactus ex rebus diversis, ac repugnantibus, bonum ac malum caperet, & sicut terra ipsa fecunda est ad fruges pariendas, ita corpus hominis, quod assumptum è terra generandi copiam, facultatemque procreandæ sobolis accepit: ut quoniam fragili materia formatus, in æternam manere non poterat, peractio temporalis vitæ spatio cederet, & illud quod fragile, atque imbecillum gerebat, perpetua successione renovaret.

Cur igitur eum mortalem finxit, & fragilem, cum illius causa mundum ædificasset? Primam, ut infinita vis animatum gigneretur, omnemque terram multitudine oppleret: deinde, ut proponeret homini virtutem, id est, tolerantiam laborum, ac malorum, per quam posset præmium immortalitatis adipisci. Nam quia homo ex duabus rebus constat, corpore atque anima; quorum alterum terrenum est, alterum cæleste, duæ vitæ homini attributæ sunt: una temporalis, quæ corpori assignatur, altera sempiterna, quæ animæ subjacet: illam nascendo accepimus, hanc laborando assequimur: ne immortalitas homini (ut ante diximus) sine ulla difficultate constaret. Illa terrena est, sicut corpus, & ideo finitur. Hæc vero cælestis sicut anima, & ideo terminum non habet. Illam primam nescientes accepimus: hanc secundam scientes, virtuti enim non naturæ datur, quia voluit nos DEUS vitam nobis in vita comparare: Idcirco hanc præsentem dedit, ut illam veram, & perpetuam, aut vitium amittamus, aut virtute mereamur. In hac corporali non est summum bonum: quoniam sicut necessitate divina nobis data est, ita rursus divina necessitate solvitur. Ita quod finem habet, summum bonum non habet. In illa vero spiritali, quam per nos ipsi acquirimus, summum bonum continetur; quia nec malum potest habere, nec finem; cuius rei argumentum natura & ratio corporis præbet. Cætera namque animalia in humum veigunt, quia terrena sunt, nec capiunt immortalitatem, quæ de cælo est. Homo autem rectus in cælum spectat, quia

Gg propo-

10. a IESU
Spiri.
II
VII

proposita est illi immortalitas: nec tamen venit, nisi tribuatur homini à DEO. Nam nihil inter-
esset inter justum & injustum: siquidem omnis
homo natus immortalis fieret. Ergo immortali-
tas non sequela naturæ, sed merces præmiumque
virtutis est.

Denique homo non simul ac natus est, rectus
ingreditur, sed quadrupes primo, quia ratio cor-
poris, & hujus præsentis vitæ, communis est no-
bis cum brutis animalibus; post deinde confir-
matis viribus erigitur, & lingua ejus in eloquium
solvitur, & mutum animal esse desinit. Quæ ratio
docet, mortalem nasci hominem, postea vero im-
mortalem fieri, cum ceperit ex DEO vivere, id
est, justitiam sequi, quæ continetur in DEI cultu,
cum excitaverit hominem DEUS ad aspectum
cæli, ac sui. Quod tum fit, cum homo cælesti
lavacro purificatus, exponit infantiam, cum omni
labe vitæ prioris, & incremento divini vigoris ac-
cepto, fit homo perfectus, & plenus. Ergo quia
virtutem proposuit homini DEUS, licet anima
& corpus consociata sint, tamen contraria sunt, &
impugnant invicem. Animi bona, mala sunt cor-
poris, id est, opum fuga, voluptatum interdictio,
doloris, mortisque contemptus. Item corporis
bona, mala sunt animi, hoc est, cupiditas & libido,
quibus opes appetuntur, ac suavitates variarum
voluptatum, quibus enervatus animus extinguitur.

Ideo necesse est justum & sapientem in omni-
bus malis esse; quoniam malorum victrix est for-
titudinis; injustos autem in divitiis, in honore, in po-
testate: hæc enim corporalia, & terrena sunt. Illi
autem terrenam vitam agunt; nec assequi immor-
taliætem queunt, quia se voluptatibus dedide-
runt, quæ sunt summæ virtutis inimicæ. Itaque vita
hæc temporalis illi æternæ debet esse subiecta,
sicut corpus animæ.

Quisquis ergo animæ vitam maluerit, vitæ cor-
poris concusat necesse est: nec aliter eniti ad sum-
mum bonum poterit, nisi quæ sunt ima dispexerit.
Qui autem corporis vitam fuerit amplexus, & cu-
piditates suas in terram dejecerit, illam superio-
rem vitam consequi non potest. Sed qui mavult
benè vivere in æternum, malè vivet ad tempus; &
afficietur omnibus molestiis, & laboribus, quam-
diu fuerit in terra, ut habeat divinum solatium: &
qui maluerit benè vivere ad tempus, malè vivet in
æternum; damnabitur enim sententiâ DEI ad
pœnam æternam, quia cælestibus bonis terrena
proposuit. Propterea igitur colit se DEUS expetit,
& honorari ab homine tanquam Pater, ut virtu-
tem ac sapientiam teneat, quæ sola immortalita-
tem parit. Nam quia nullus alius donare præter
ipsum eam potest, quia solus possidet pietatem
hominis, qui DEUM honoraverit, hoc afficietur
præmio, ut in æternum sit beatus, sitque apud
DEUM, & cum DEO semper. Nunc autem cum
homo & sapientia sit instructus, ut sciat; & cor-
pore, ut sentiat: utrumque pariter in hac vita
DEUS esse voluit, ut ratio virtutis, sapientiæque
constaret. Possit itaque hominem inter utrumque
medium, ut haberet licentiam, vel boni, vel mali
sequendi. Sed malo admiscuit apparentia quæ-
dam bona, id est, varias & delectabiles suavitates,
ut illarum illecebris hominem duceret ad latens
malum. Bono autem admiscuit apparentia quæ-
dam mala, id est ærumnas, & miseras, & labores,
quorum appetitæ & molestia offensus animus
refugeret à bono latenti.

Hic ergo Sapientiæ officium desideratur, ut
plus mente videamus, quam corpore: quod
pauci admodum facere possunt: quia & virtus
difficilis est ac rara, & voluptas communis ac pu-
blica: ita necesse est sapientem pro stulto haberi,
qui dum appetit bona, quæ non cernuntur dimittit
è manibus quæ videntur, & dum vitat mala,
quæ non aspiciuntur, incurrit in mala, quæ ante
oculos sunt. Quod accidit nobis, cum neque
cruciatum, neque mortem, pro fide recusamus,
quando ad summum nefas compellimur, ut pro-
dita fide, atque abnegato DEO vero, Divi mor-
tuus, mortiferisque libemus. Hæc ratio est cur ho-
minem DEUS & mortalem fecerit, & malis lib-
jecerit, licet ipsius causa mundum ædificasset; sci-
licet ut virtutem caperet, & ei virtus sua immor-
talitatem daret. Virtus autem, sicut ostendimus,
veri DEI cultus est.

CAPVT XVI.

Brevior prædictorum summa ex eo-
dem Lactantio.

Hanc totam rationem brevi circumspectione
signemus. Idcirco mundus factus est, ut
nascamur: ideo nascimur, ut agnoscamus factorem
mundi, ac nostri DEUM; ideo agnoscamus,
ut colamus; ideo colimus ut immortalitatem pro
laborum mercede capiamus, quoniam maximis
laboribus cultus DEI constat; ideo præmio im-
mortalitatis afficimur, ut similes Angelis effecti,
summo Patri ac Domino in perpetuum serviamus,
& simus æternum DEO regnum. Hæc sum-
ma rerum est, hoc arcana DEI, hoc mysterium
mundi; à quo sunt alieni, qui sectantes presen-
tem voluptatem terrestribus & fragilibus se bonis
addixerunt, & animas ad cælestia genitas, suavi-
tatibus mortiferis, tanquam luto cænovæ demer-
serunt. Quæramus nunc vicissim. An in cultu
Dei ulla ratio subsistat, qui si multi sunt, si ideo
tantum ab hominibus coluntur, ut illis præstent
opes, victorias, honores, & quæ alia non nisi ad
presens valent, si sine causa gignantur, si in homi-
nibus procreandis providentia nulla versatur, si
casu nobismet ipsis, ac voluptatis nostræ gratia
nascimur, si nihil post mortem sumus: quid po-
test esse tam supervacuum, tam inane, tam vanum,
quam humana res est, quam mundus ipse? qui
cum sit incredibili magnitudine, tam mirabili ra-
tione constructus, tamen rebus ineptis vacet. Cur
enim ventorum spiritus citent nubes, cur emicent
fulgura? tonitrua mugiant? imbres cadant? ut
fruges terra producat. Cur varios fetus alat? cur
denique omnis natura rerum laboret, ne quid de-
sit earum rerum, quibus vita hominis sustinetur?
si est inanis, si ad nihilum interimus, si nihil est
in nobis majoris emolumenti DEO? Quod si est
dictu nefas, nec putandum est fieri posse, ut non
ob aliquam maximam rationem, fuerit consti-
tutum, quod videas maxima ratione consistere:
quæ potest esse ratio in his erroribus pravatum re-
ligionum, & in hac persuasione Philosophorum,
quæ putant animas interire? profecto nulla.

Hactenus Lactantius.

CA-

CAPVT XVII.

Formula alia ex Hieronymo Savanarola pro demonstranda aduersus Gentes fidei Catholicæ veritate.

Hieronymus Savanarola acurè satis & eruditè, præcipuè in *Tractatu de triumpho Crucis*, & alibi sæpè, ut plurimum à naturalibus principiis initium sumens, gradatim ad mysteriorum fidei nostræ confirmationem conscendit: Ex quo nos breuitati consentientes, Epilogum sive argumentorum conclusionem quandam ab ipso ad finem operis sui adjectam, selegimus: quæ, ut clarius intelligantur, pauca ex eodem autore præmittenda duximus. Oportet, inquit ipse, cap. 1. nos ad cognitionem invisibilium per visibilia devenire, omnis enim nostra cognitio incipit à sensu. Colligentes igitur Philosophi præ oculis universum: cælum scilicet & ornatum eorum, atque influxum, nec non elementorum proprietates, actiones, mixtionesque eorum multimodas, compositarum rerum varietates, motus & proprias passionnes, mirabilem denique ordinem, & mundi huius visibilis magnitudinem, & pulchritudinem, ad invisibilia suspicienda mentis aciem exerunt. Quibus inventis, eorum naturas & proprietates, qualitercunque ponerunt, investigare conati sunt. Sicuti ergo ipsi Philosophi, res naturales esse opera DEI cognoverunt, per quæ in eas virtutis & gloriæ cognitionem perveniri potest: ita quæ sunt in Ecclesia Christi, sensibus & ratione perceptibilia, ostendere volumus, esse ejusdem opera DEI, per quæ ad notitiam majestatis & gloriæ JESU Christi, qui nobis invisibilis est, pervenire possimus.

Quemadmodum igitur omnia, quæ DEUS fecit in universo, Philosophi aggregaverunt oportet quoque nos colligere quæcunque Christus in mundo operatus est. Et sicut ex micis naturæ operibus Philosophi coacti sunt confiteri DEUM esse primam omnium causam, & opus naturæ esse opus intelligentiæ non errantia, hoc est, est DEI: ita ex admittendis Christi operibus ostendere volumus, eundem Christum crucifixum esse, primam omnium causam, & ipsius operationes esse DEI operationes, qui errare non potest: nec tamen ideo asserere volumus, nos ob has rationes credere. Neque enim harum argumentationum virtute, Christiana mens ad credendum impellitur. Alioquin de hujusmodi rebus non fides, sed opinio haberetur: virtute autem hæc credimus luminis ex DEO nobis supernaturaliter infusi. Deinde his rationibus Fidelium animos alacriores reddimus, & confirmamus; incredulis adversariis demonstrantes, fidem à nobis non leviter, & inaniter, sed graviter, sapientissimèque teneri. Ut autem melius universa diversorum temporum Ecclesiæ opera, tam præsentis, quam præteritæ in unum collecta, ante oculos statuamus, ad similitudinem, & comparationem universi, sub effigie currus triumphalis, singula inferius describemus.

Thom. à Jesu Oper. Tom. I.

De triumpho Christi, unde fidei argumenta eliciuntur.

§. I.

DEUS cum sit infinitæ potentia, sapientiæ & bonitatis, non potest per unam tantum creaturam, nisi imperfectè cognoscis; Philosophi siquidem in tantæ majestatis notitiam, ex ordine universi potissimum devenerunt: qui ordo non ex una dumtaxat, sed ex innumeris ferè creaturis constat; quas non multa cum difficultate, præ oculis simul statuere poterunt: cum sint omnes naturali quodam vinculo ita connexæ, ut alia ex alia pendeat.

Primum itaque ante ora constituamus currum **Currus** quatuor vectum rotis, & super eo, more triumphantis Christum spinis coronatum, innumeris **fidei** probis & contumeliis, atque atrocissimo & turpissimo supplicii ac mortis genere superatis, plagarum livorem, totiusque cruentati corporis cicatrices, & vulnera ostendentem, quibus non aliis armis cuncta subegit, & captivam in altum duxit captivitatem. Ejusque vertici, micantibus radiis lucidissimis, imminet globus trina facie, trinitatem effigens, totum ipsum Christum, ejusque Ecclesiam inenarrabili circumfuso splendore, protius illustret, Christus vero læva crucem tenet, cum cæteris passionis suæ aculeis, & instrumentis, utriusque testamenti volumen dextra complectens. Juxta pedes superposita hostia stetit calix: & circa ipsum distincta vasa aquæ, vini, olei, & balsami, cum reliquis Sacramentorum Ecclesiæ signis. Mox infra gradum Christi sedeat piissima ejus Mater Virgo MARIA.

Ad hæc infra ipsius Virginis gradum, circumquaque disposita sint aurea, argentea, & cristallina vasa, cælaruris & gemmis pretiosis ornata, non nisi ossibus & cineribus referta mortuorum. Antecurrum statim Apostoli, & Prædicatores omnes, quasi vehiculum trahentes assistant, præcuntibus Patriarchis, & Prophetis veteris testamenti, cum innumera virorum & mulierum caterva. Currum circumstent amplissima utriusque sexus, & cujuslibet conditionis agmina Martyrum, circa quos sint universi Doctores sacri, libros apertos utraque manu gestantes. Currum de hinc sequatur infinita multitudo utriusque sexus, & omnis generis, & sortis hominum, Judæorum scilicet, Græcorum, Latinorum, & Barbarorum, tam divitum quam pauperum, sapientum, eruditorum, idiotarum, & cujuslibet ætatis plaudentium.

In circuitu autem horum omnium, tam præcedentium, quam sequentium triumphalis currus pompam ponamus, innumeras hostium turmas, Ecclesiam totis viribus oppugnantès, Imperatores scilicet, Reges, Principes, & potentes hujus sæculi, sapientes quoque Philosophos, & hæreticos, ac ex omnium gentium, & linguarum populis, servis, & liberis, maribus, ac foeminis, infinitam sortis cujuscunque frequentiam. Juxta hos profana Deorum simulachra, & idola constrata, diruta, & comminuta describantur, nec non libri hæreticorum combusti, confutataque cæterarum sectarum dogmata, cultus denique omnis aliarum religionum dejectus & everfus.

Hujusmodi ergo currus ante oculos nostros descriptus, & constitutus, erit quasi quoddam universum, unde novam Philosophiam elicere valeamus. Pro prima siquidem causa, & pro invisibilibus, ad quorum cognitionem per visibilia nituntur

G g a

cue

rum Philosophi per venies in vertice Christi radiantem globum lucidissimum statuimus, vice sanctissimæ & individue Trinitatis. Quem summum DEUM esse confitemur, atque ipsum Christum, qui nobis invisibilis est, ceteris undique supereminentem, cui innumeros Angelorum, & animarum beatorum choros assistere credimus, ad quorum cognitionem & scientiam, ex his quæ supra, & circa curram visibilia collocavimus per venit conabimur. Sicut autem Philosophi post invisibilia cælum dicunt esse principalem omnium, quæ infra ipsum generantur, causam: ita & nos crucem & passionem Christi post divinitatem, ponimus principalem causam gratiarum Ecclesie, & nostræ salutis. Et sicut post cælum succedunt elementa, ita post passionem Christi sequuntur Ecclesiastica Sacramenta. Et quemadmodum elementa virtutem omnem habent à cælo; ita Sacramenta virtutem à Passione Domini consequuntur. Post elementa vero semina in mundo, & agentia particularia ponimus. Pro seminibus ergo in triumpho nostro doctrinam capitum Evangelicam, Sanctorumque opera, & exempla, quorum ossa ac cineres nos memores reddunt. Eorum namque monumentis, monitis & exemplis Ecclesia quotidie claret, ac fructuosius operibus fecundatur.

Insuper pro particularibus agentibus descripsimus Apostolos, Patriarchas, Prophetas, Martyres, ac Doctores, qui dum viverent in Christo regenerantur, Sancti enim dum Christo cooperantur, particularia agentia rectè vocari possunt. Eorum vero scripta, bona opera, & exempla, quæ sapientissimè in Ecclesia recoluntur, nobis semina bene vivendi proculdubio existunt. Postremo in hoc mundo corporeo sequuntur effectus, pro quibus amplissimam hominum multitudinem cujuslibet conditionis descripsimus, ad Christum exemplis & adhortationibus sanctorum convertam, quæ cum piè, tum etiam sanctissimè vixit.

Sed quia in rebus naturalibus omnis motus est de contrario in contrarium, & generatio unius est corruptio alterius, in omni generatione pugnantia invicem contraria requiruntur; ubi semper major prævalet veritas. Propterea hostes Christi & Ecclesie, eorumque errores undique Christo ducere, fugatos, & evulsos in hoc mundo descripsimus. Porro ex quatuor rotis quatuor mundi partes intelliguntur, per fidem & veritatem Christi mirificè illustrata. Sicut ergo Philosophi præ oculis habentes ordinem universi, & ejus effectus considerantes, admiratione & ardore discendi ipsas naturalium effectuum causas perquirendo, paulatimque ab inferioribus ad superiora ascendendo, ad cognitionem divinæ Majestatis & invisibilium pervenerunt. Ita & nos si triumphi & descriptionis hujus imaginem, præteritisque & quotidianos effectus hinc elicitos diligentius persequuti fuerimus, incipimus admirari, & eorum causas inquirere, & per hoc, ad Divinitatem Christi, & invisibilia majestatis ejus cognoscenda gradatim transferemus.

Premisso igitur mirabili Christi triumpho, jam ad prædicti Authoris epilogum accedamus, in quo brevissimè fidei nostræ varia argumenta non solum ad versus Ethnicos, sed & Infideles quoscunque congesta.

Brevis argumentorum eodem Sava-
narolâ auctore collectio ad Infideles convincendos.

§. 2.

UT autem brevi epilogo, quæ superius dicta sunt, perstringentes collectè oculis rationes facilius offerantur: dicimus Christianos ad credenda, observandaque Christi, & ejus Ecclesie mysteria, ac præcepta, non leviter, sed sapientissimè moveri. Primum siquidem sapientis est, orbis hujus magnitudine, ordine, pulchritudine, perennitateque diligenter consideratis, DEUM tanto operi præesse, hoc est, primum motorem, seu primam causam, seu primum ens omnium nobilissimum confiteri. Nihil enim movet seipsum, etiam in moventibus, seu producentibus non est processus infinitus. Cum vero spiritus corpore nobilior sit, & actus potentia, necesseque sit actum simpliciter esse potentia ipsa priorum, quatenus DEUM non esse corpus, nec corporis formam, neque ex partibus compositum, nisi qui penitus desipiat, negare potest. Quod si DEUS actus purus, quis dubitet ipsum esse perfectum, & summum bonum, infiniteque potentia, qui in omnibus operatur, immutabilem quoque & æternam atque unum, nisi omnis prorsus Philosophia sit expertus? Et cum videamus in rebus nobilioribus, ut in ipsi animatis, quod quanto magis à materia earum formæ eleventur, quanto magis cognitionis participes sunt, nemini ambigendum est, cum DEUS sit actus purus, quin etiam sit intelligens, imo ipse intellectus, ac sapientia infinita.

Cum autem nullus sine voluntate sit intellectus, nullaque, non libera voluntas, manifestè patet DEO voluntatem inesse, & quod agit, non necessitate naturæ, sed propria agere libertate. Quapropter cum in omnibus per suum intellectum & voluntatem, tanquam prima causa operetur, etiam confiteri oportet, ipsum habere omnium præsertim rerum humanarum providentiam; cum homo sit omnium creaturarum corporarum nobilissimus, & propter ipsum facta sint omnia naturalia, DEI itaque est hominem ad finem suum dirigere. Homo autem prout est rationalis, non potest ad alium finem, præterquam ad Divinorum contemplationem ordinari; cum finis intellectus sit veritas, & voluntatis objectum sit bonum universale, quod in re creatis inveniri non potest. At quoniam præsens vita calamitatibus plena existit, nostraque cognitio, dum hac mole carnis regimur, per exigua resulat, beatitudinem in ea ponere valde irrationabile est, imo aliam vitam concedere necessitas cogit, animamque nostram esse immortalem, atque ipsius corporis formam, alioquin non appareret, quomodo & per quid homo esset homo. Proinde sequitur, ipsam aliquo modo subsistentem, & separabilem esse. Qui enim ita sentiunt vitam veritatis tenentes omnes lateos, nodosque quibus ii, qui ab hac sententia discrepant, facillimè evadunt. Si igitur rerum naturalium ordinem subtiliter investigemus, quid doctrinæ Christianæ talia asserenti, irrationabile impingi potest? Nonne hæc omnia rationi consona, à sapientissimis viris insolubilibus argumentis approbata.

Proponamus etiam nobis descriptum superius triumphum, incomparabilia Christi opera considerantes; nilque in doctrina Christiana à ratione alienum inveniemus. Quis enim negare potest, aliquam in mundo veram esse Religionem?

cum omnes homines ad colendum DEUM, stimulantem naturam inclinentur, cultusque ipse divinus medium perveniendi ad beatitudinem existat. Nihil siquidem ab ipso DEO ad aliquem finem, sine exhibitione medii, ad illum tendentis ordinatur, alioquin ad hujusmodi finem id frustra institueretur, quod DEO minime convenit. Quid vero aliud quam bene vivere verus DEI cultus exposcit? DEUM enim colere, est ipsum venerari, & ut DEUM agnoscere; is autem melius venerari non potest, quam in sui effectus perfectionem, qui in bona hominis vita consistit. Cum autem nulla melior vita, quam Christi inveniri, aut excogitari queat; patet ipsius cultum esse optimum; cuius sine ac medio ad ipsam finem perveniendi, nullas rationabilior, & perfectior finis, aut certius medium dari potest. Certum est ergo Religionem Christianam veram, & à DEO esse, quæ ad veram beatitudinem recto tramite homines perducuntur. Nisi enim hæc ad beatitudinem perducatur, quænam alia id præstare poterit? Non ergo leviter, sed sapientissimè professio, vitæque Christiana suscipitur & observatur.

Quod si tibi prima fronte videatur absonum credere, crucifixum DEUM DEI Filium & hominem esse; cogita, quæso, tantam vitæ rectitudinem à tam immenso errore generari non posse. Experientia siquidem docet, vitam Christianam, quæ purgatissima est, à fide Crucifixi provenire, nutrirî, augeri, ac perfici. Animadvertite item sacras veteris novique testamenti Scripturas, in quibus tota consistit fides, non nisi à DEO esse posse, ex quibus tot ante annos futura prænunciata sunt, totque sanctissimæ vitæ Christianæ fructus emanarunt, ac innumeri sapientes ad veritatis hujus lumen conversi sunt.

Præterea, si fides Christi falsa esset, id profecto viris præsertim purgatissimis in oratione, divinumque contemplatione, à DEO super omnia veritatis lumen obsecrantibus tandem aperiretur. Sed cum re ipsa compertum sit, hujusmodi viros magis, ac magis in hac confessione confirmari; nequaquam potest cum falsitate divinis effectus convenire, neque subinde Christi fides falsa esse. Quod etiam ab exteriori cultu probatur; cui quanto devotè magis, & humiliter homines subjiciuntur, tanto sanctiores evadunt: contra vero, qui eum contemnunt, vel irreverenter colunt deteriores efficiuntur.

Præterea si vana hæc fides esset, quo pacto immobilis animi tranquillitas, & intrepida libertas, solidumque gaudium Christianis insitum esset? ut innumeri utriusque sexus summas tribulationes, pressurasque perferentes, in præcipuis delictis constituti videantur. Nempe si ejusmodi errore ducerentur, nec bonæ vitæ illis incrementum, nec supra humanas vires constans in adversis lætitia pro Christi nomine redundaret. Quinimo banc animi sinceritatem, jucunditatemque adeo refusalere in ipso corpore cernimus, ut apud omnes quadam frontis venustate, totiusque oris majestatem, venerabiles fiant, ex eorumque conspectu plurimi tanquam radus divinitus afflati in melius vitam commutent. Quæ cum quotidie in Ecclesia Dei conspiciantur, quis nisi omnino mente captus irridere, imo non approbare, atque admirari nequeat?

Christi in omnes potestas, Si vero Christum de superis, inferisque triumphantem consideraverimus, nullus dubitationi supererit locus, quin ipse verus sit DEUS: qui Thom. à Jesu Oper. Tom. II

reluctantem universum orbem, Dils scilicet omnium nationum, nec non Imperatoribus; Tyrannis, Philosophis, Hæreticis, effertisque gentibus contra eum pugnantibus, non vi, nec armis, nec tetrenarum rerum pollicitationibus, non facundo ac resonanti eloquio, sed sobrio, castoque paucorum pauperum & humilium sermone, exemploque subegit, suisque legibus immutavit. Et quæcunque cogitaverat, quæ vel impossibilia omnino videbantur, effecit, mirabilique sapientia sua facillimè, incredibilique celeritate, totum jacentem in tenebris terrarum orbem penitus illustravit, ab erroribus purgavit; immensa dehinc bonitate sua, ita ad sui amorem hominum corda allexit, ut innumerabiles omnium gentium populi, utriusque sexus, & cujuscunque conditionis, professionisque homines, etiam sapientissimi, mundana omnia pro ejus amore, atque confessione floccipenderint. Ludibria insuper, minas, verbera, tormenta, extremaque supplicia gratanter adierint: quis ergo hominum, aut Deorum ejusmodi potentia, sapientia, ac bonitatis unquam apparuit? Si ergo hic DEUS non est, quis unquam alius esse potest? Nunquid scelestissimus & superbissimus homo, qualem si DEUS verè non esset, Christum dicere oportet, talia implere potuisset? Nonne si absque miraculis ea fecisset, hoc ipsum absque ullo obrinuisse miraculo, miraculorum esset maximum?

Quid vero à ratione alienum Christus docuit? Si incomprehensibilis Trinitatis arcanum revelavit; ejus vestigium & imaginem in creaturis cernimus. Nec ideo contra Philosophiam aliquid astruimus: si mundi creationem perhibuit; contra rationem non militat; cum omnia à prima efficiente causa facta esse congruum sit. Si animarum sanctificationem consideres, ratio pariter dicat, ut homo ad supernaturalem beatitudinem, ad quam ordinatur per supernaturale donum ipsum purificans & sanctificans transferatur. Quo autem ad beatitudinem, & gloriam animarum, consentaneum est, ut ad id, ad quod ordinata sunt, perveniant. Si resurrectionem corporum attendas; non frustra expectitur, quia anima separata, ut forma propriam materiam, suam appetit corpus, cum quo prout benè, vel malè egerit, æquum est, ut communem retributionem recipiat. Si totius mundi glorificatio expectatur, quid inde inconueniens dicimus? Quamquam enim beati post resurrectionis gloriam corporum ministerio, nec propter corpus, nec propter intellectum indigent; eo quod incorruptibile tunc corpus induerint, nec per sensus cognitionem accipient, cum omnes DEI essentiam visuri sint: tamen quia corporeus oculus ad essentiam divinæ visionem non perveniet, convenientissimum erit etiam corpora caelestia, & elementa glorificari, ut ipsi oculo glorificato congruum & delectabile objectum præbeatur.

Si DEUM hominem factum asserimus, quid decentius, magisve pium ab optimo parente, & opifice omnium concedi potuit, quam ut sedentes in tenebris, & in umbra mortis, per semet DEUS ipse illuminaret, & de sine, perfecta que vita eos certiores faciens, pro illorum peccatis pariter satisfaceret; quibus diluendis nemo alius sufficere poterat. Idcirco qui ad delendam peccata venerat, etiam sine peccati labe de Virgine nasci debuit, & in Cruce mori, ut exemplum nobis exhiberet, pro justitia nullum genus mortis esse fugiendum. Ipsum denique revertere, & in

rum more capi, & per vim domari posse scripsit, & quorum in India Occidentali infiniti sunt greges) trahendi primum sunt, ut ante omnia homines esse dicant, & humana doceantur, ac puerorum more iustitiantur. Quod si blanditiis ad meliora ducantur, bene: sin minus, deserendi non sunt; sed si ad verus salutem suam proterviant, & in Magistratus, Medicosque suos insaniant; per potentiam, & honestam vim quandam, ne Evangelium impediant, coercendi sunt, & in officio continendi: quos de sylvis transferri ad urbes, & humanam vitam, & quodammodo invitos ad regnum introire, ut habetur *Luc. 14.* compellere expediet.

Itaque in Barbaris primum curandum est, ut homines esse discant, deinde ut Christiani: quod tanti ponderis est, ut inde vel salus certa, vel certa perniciēs expectanda sit; frustra enim divina & caelestia docebis, quem ne humana quidem capere aut curare perspicias. Prodest in ea re plurimum nostrorum hominum consuetudo: prodest cultus omnis externus, atque observantia majorum: profunt conventus certis & diebus, & locis, poenaeque & contumeliae irrogatae negligentiae, honor & praemia de factis proposita, ex ipsis, qui elegantiores sunt, caeterorum magistros, censeosque constituendo. Ordo vero quidam tum oppidorum, tum domiciliorum statuendus, ut non veluti funiculi fortuitas sedes eligant: tum vero, ut in conspectu eorum omnis actio sit, neque latebras petere sinantur.

Ad haec permixta illa, & sine delectu spurca habitatio, ubi simul & Maritus & Uxor, filius & filia, & frater & hospes, & canis ipse, atque sus cubat, accurata avertenda est, quantum licebit, quae causa est nullius pudoris, nullius paternae reverentiae, generis quoque, imo & sexus contempti, equinae cujusdam libidinis in obvia quaeque, sine ullo pudore grassantis. Quae tamen neque brevi omnia exigenda sunt, neque desperanda vel sero. Videmus certe non parum esse perfectum, ubi nonnulla cura moderatoris effulsit, quae si confirmata, vigilansque fuerit; non dubium quin alium hominum statum efficiat. Unus Pater Franciscus Xaverius, isque nulla civili potestate munitus, insulam Mori fertur ex immanissima feritate ad animam mansuetam ducere traduxisse, idque exiguo satis tempore. Quae vero antiquorum inveterata consuetudine occalluisse videntur; adeo ut in meliorem formam transferri nequeant, majoribus sua amantibus, peregrina penitus respuentibus, ea minorum, id est puerilis, juvenilisque aetatis accurata institutione emendanda sunt.

Harum classium homines, aut vix homines ad Evangelii lucem adducendi sunt: quod si rationibus agendum sit, aut forte vi compellendi sint, ut fidei nostrae assensum praebent, non dubium est quin primi generis Pagani difficiliter trahantur. Quam difficultatem scripturas adversus gentes praesensit D. Thom. in *libro contra Gentes*, cujus eam reddit rationem, Officium quidem, ait, sapientis esse veritatem eloqui, & errorem, qui est contra errorem oppugnare: ac contra singulorum errores agere, id esse perdifficile: quod autem singulorum errores ignoti sint: aut quod non omnes veteris vel novum Testamentum admittant, per quae Judaei & Haeretici possunt evinci: ac proinde esse confugiendum ad rationem naturalem; cui omnes assentiri coguntur, quae tamen in rebus divinis est manca.

Quare cum contra Paganos mysteria supernaturalia probaturo, nec ratione, nec autoritate divina, quam ipsi non admittunt, agendum sit; merito D. Irenaeus *lib. 4. contra haereticos cap. 4.* estimavit D. Paulum de se dixisse plus omnibus se laborasse: quia cum esset Gentium Apostolus, quae Scripturas non admittent; Christum esse DEUM & hominem, difficiliter ad credendum induci poterant. Caeterae vero Barbarae nationes, quales sunt illae secundae classis; imo & multae ex prima, facillimo negotio ad Evangelii cognitionem adducuntur. Neque enim ad veritatem illis persuadendam, opus erit exquisitis admodum Philosophicisque rationibus: neque Clementis Alexandrini Stromata, aut Arnobii argumenta scrutari, sed breves facilesque rationes ob oculos adducere.

Harum igitur Gentium, sive Graeci, (id est Politici) sive Scythae (id est, Barbari) ad fidem Catholicam conversio est procuranda: aequae enim debitorum sunt Apostolici viri Graecis, & Barbaris, sapientibus & insipientibus; quemadmodum Apostoli se ipsos debitorum agnoscebant. Intelligebant enim in JESU Christo non esse Judaei & Graeci, Barbari & Scythae discrimen. Neque enim alio sanguine Romani & Graeci, alio Barbari redempti sunt. In illo certe linteo, quod Petro elurienti *Act. 1.* caelitus oblatum est, omne genus non solum volucrum, & animalium, verum etiam serpentum & reptilium monstratum, ac praeparatum divina docet historia: ut per haec etiam sordidos & abjectos, Domino sanctificatos intelligamus, ut nullum genus mortalium a communi omnium salute putemus exceptum.

In his igitur Barbaris convertendis, omnes charitatis vires exercenda sunt; nec debent operari Barbarorum ingenio, moribusque belluinis stomachari opus Domini deserere: cum scriptum sit, *homines & jumenta salvabit Dominus*: id est, ut Ambrosius in *Psal. 25.* interpretatur, quem alii Patres sequuntur, homines jumentis similes. Nec est tam Barbara natio, quae si velit animum applicare, sensu ad fidem necessario careat; quamvis enim Barbari, ut plurimum, belluinos mores praese ferant; non tamen est desperanda salus: si tamen chamo & freno regantur, & illorum maxillae constringantur; quod si recalcitraverint, non statim gladius adigendus est, sed pungendi moderate, & paulatim cohibendi, donec assuescant seipos praebere obedientes. Quod si doctrinam statim non accipiant, ac docentibus se non accommodent, statim fastidendi, aut exterminandi sunt: Christi enim pretium & sanguis sunt: ac ut experientia magna ex parte docuit, servilem naturam habentes, nisi metus ac vis aliqua inferatur, more puerorum obedire contemnant.

Hoc enim est lorum & jugum quod Sapiens *Ecclesiastici 35.* commendat, haec virga & onus, hoc modo vel inviti ad salutem compellentur intrare. Haec autem omnia ita intelligenda sunt, non ut vim & servitiam a Christi viscibus alienissimam, in Barbarorum nationes, aut tanquam in servos dominandum probemus, sed ut ostendamus etiam illiberali, & difficili ingenio, non esse salutem desperandam, si & patienter feratur, & sapienter regatur. Charitas omnia suffert, omnia sustinet, omnia sperat, patientis est, benigna est. Severitas ergo, si quae exercenda est, a charitate aliena esse non debet. Charitatis porro nihil est ita proprium, quam ut non querat, quae

Ita sunt: hanc si & animo intemē seruet, & re ipsa declarat, qui infirmorum, & insipientium morbis curandis austeriorem sese interdum exhibet medicum, non est timendum, ne subditorum animos ita offendat, ut vel a se, vel ab Evangelica simplicitate alienet: facile enim recuperat charitas, quos disciplina commoverit. Imo vero per utilem timoris vim ad libertatem filiorum paulatim homines divinitus inducuntur.

Ac denique addam, ad istam animi ineptitudinem, morumque feritatem exuendam plurimum conducere, optimam educationem, eaque vincit & superari. In humano enim ingenio plus efficit educatio, quam nativitas. Quare nulla est tam barbara natio, nulla tam stupida, quae si ab ineunte aetate accuratè & generosè educetur, non deponat barbariem, induat humanitatem, & morum elegantiam. Videmus vel in ipsa nostra Hispania homines in pagis quibusdam natos, si apud suos perseverent, ineptos haberi ac ridiculos: eosdem traductos in scholas, aut curiam, aut celebres urbes, miræ solertiae ingenio praestare, nemini cedere. Ipsos Aethiopum liberos, quibus nihil apparet absurdius, in palatio enutritos adeo promptos ingenio, & ad quodvis paratos invenias, & videas, ut si colorem detrahas, nostros putes. Plurimum potest consuetudo in omni genere morum, in utramque partem & boni & mali. Quare non est desperandum de Barbarorum salute, & animalis vita: quin temporum diuturnitate, assidua Ministrorum cultura & diligentia, ad Evangelium trahantur, vel tracti perficiantur.

Idololatria à Barbaris penitus rescindenda.

Barbarorum idololatriam infania erga Deos.

Præterea nihil æquè elaborandum est, nihil tanti faciendum, quam ut ex Barbaris, futuris vel jam factis Christianis, omnis Idololatriæ amor, & sensus penitus evellatur. Hæc enim omnium est pestis perniciosissima, & quod est in humana conditione miserabile, nullum virus ita intimis visceribus hæret, cum semel est bibitum, nullius rursus amantis in scorum suum tam insanus amor, quam est Idololatriæ in Idoliæ defixus animus: quod experientia comprobante postquam didicit Joseph Aosta, his verbis Idololatriarum amoris insaniam expressit: Negio, inquit lib. 5. ca. 9. quibus verbis significem, non tam imbutos, quam in Idololatriam penitus transformatos istorum animos; ut neque in otio, neque in negotio, neque in publica, neque in privata quicquam re peragant, nisi Idolorum scorum prius superstitione adhibita: non lærari in nuptiis, non lugere funus, non epulum præbere, aut accipere, non denique aut pedem efferre domo, aut operi manum adhibere, sine sacrilegio gentili: usque adeo Diabolus oppressos eorum sensus tenet servitute miserissima. Quanto vero artificio ista omnia celet, atque dissimulent, cum publicè agere haud liberum sibi esse perspicunt, quanta rursus impudentia, cum licere sibi putant, insauiant, mirari potius possum, quam satis dicere. Quare quamvis non liceat, per vim ad Baptismum, Christianamque professionem compellere Barbaros subditos, licere tamen, imo expedire, ab idolis colendis etiam invitos revocare, hoc est illorum simulacra, & fana demoliri, superstitiones diabolicas extrudere: quæ non solum Evangelii gratiam impediunt, verum etiam naturæ legem infestant; quam ut servant, compelli infideles subditi, sine ulla dubitatione possunt; id quod aperte declarant leges Constantini, Valentiani, Theodosii, cæterorumque Principum Christia-

norum: quarum non laudatores modo, sed impulsores, authoresque sancti Patres se præstiterunt.

Et quoniam consuetudo magnas vires habet, sed in Barbaris longè maximas: sicut enim bruta animantia dedocere difficile est, ita hominem parum mente vigentem, à consuetis retrahere gravissimum, maximè, ubi consuetudo profundiores radices jecit. Proinde in hac re tantum ponderis omnes suos sudores, operas, conatur, exercebit Christi operarius. Proderit autem quamplurimum ritus & signa, & omnem externum cultum diligenter curare: his quippe & delectantur, & detinentur homines animales, donec paulatim aboleatur gustus & memoria præteritorum. Quæ causa fuit Moyfi, ut populum Egypti ritibus assuetum multitudine sacrificiorum, & caeremoniarum detineret. Neque enim prius quod spirituale est, sed quod animale, postea superstitionis antiquæ monumenta caute & gradatim extinguenda curabit, ut Idola sua, adorationesque omnes penitus dedicant, ac pro iis Christianas frequentent. Deinde teneriores puerorum animi Christiana disciplina, ac moribus præoccupandi sunt; priusquam paternas superstitiones & nugas imbibant: quas ridere, ac contemnere docendi sunt: præmiis & laudibus minores invitandi atque animandi, majores puerorum pudefaciendi exemplo, & terrendi.

Postremo quod omnium est & præcipuè considerandum, & diligentissime observandum, non facile credet verbis, & quibusvis significationibus Barbarorum, etiam si fidem tenere, & Baptismum appetere se proclamant. Cum enim sint leves corde, facile credunt, non fidem concipientes ex DEO, facile quoque id retrahant inconstantes & leves. Dni, & multum tenendi, ut quid profiteantur intelligant: ut veterem consuetudinem Idolorum deponant, & mores alios induant. Denique consuetudinis perveræ venum alterius consuetudinis antidoto curandum est; ut verè Christum induant, & non partim in Christo, partim in Baal claudicantes, sibi graviosem acquirant damnationem; & sancto nomini gravem faciant injuriam: non multitudine sed veritate animarum, lucra computanda sunt. Ita & Religio Christiana plaris fiet, & qui illi dant nomina gloriae atque honori erunt.

Ac tandem adversus Magos acrius pugandum erit, eorum fides ac fraudes detegendo, indidendo deliramenta, veritates confutando: quod si respicere nullo modo velint (si scilicet addit) à cæteris separandi, & graviter quandoque multandi, modo in plebe reliqua major turbatio non sequatur.

Quoniam vero supra de juvenis Infidelibus latissime diximus, universa ibi tradita, accommodari optimè possunt pro aliis gentibus juvenis politia & urbanitate præditis: quare pro illis convertendis nihil hic addendum arbitror.

CAPVT II.

De his, quæ licita sunt agentibus inter Gentiles.

EX his, quæ 4. parte libri 5. in genere tradidimus, constabit aperte quibus in rebus sit permissa communicatio cum Gentilibus: nunc tamen breviter aliqua super addemus. Primum nefas Idolorum fana adire, temporibus, quibus ibi

Barbari animo leves & inconstantes.

Magis pagani.

Quibus in rebus sit permissa communicatio cum Gentilibus.

superstitiosa illa sacra celebrantur; non tamen si aliis temporibus invitantur, ad eum finem, quo eorum structura, ornatus, & pulchritudo spectetur: & multo magis, ubi occasio fert, ut rideatur, & contemnatur eorum superstitiosa & vana Religio, & ut eorum impia secta commodius confutetur.

Secundo, Quando Christianis liceat Paganis suas operas locare, auxilium, ubi operam præstare, vel ad extruenda fana, vel conluendas vestes ad Idolorum cultum, aut vendere ea, quibus eos usuros novit ad superstitiosos Idolorum cultus, diximus supra. Tertio, Circa communicationes & commercia rerum, illud tantum se offert animadvertendum, ut pretia rerum judicio boni viri atque prudentis constituentur, qua in re non deest difficultas. Utrum quanti Barbari merces nostras æstimant, vendi possint; Nam calculus, gladiolus, & vitrea, & id genus alia tanto in pretio apud illos haberi compertum est; ut auri & argenti non parvam quantitatem pro iis rebus persolvant: verum ista enucleatè disputare non est hujus loci. Illud exploratum teneamus, omne genus mercimonii cum istis exercere licere, pretium vero neque lege, neque certa ratione constare; sed judicio sapientis: qui perscipiat quantum abundant iis, quæ ipsi reddunt, & quanti faciant, vel ad vitæ præsidia, vel ornatum quemdam ipsis charum ea, quæ accipiunt à nostris, & quanta horum copia inopiave sit, ut omnibus probè perceptis, atque libratiss, quæ rerum æstimmatio justa censenda sit, statueret possit: quamvis in hac re majori ex parte crediderim standum esse consuetudini à viris doctis & piis approbatæ.

Ac denique in divinis non licet cum Gentilibus communicare: nam mos est Ecclesiæ antiquissimus, ut à templo Paganis & Infidelibus excludantur, cum S. sacrificium in Missa offerri incipit. Unde in Canone Cathaginensis Concilii (habetur de consecr. d. 1. ca. Episcopus) dicitur quod nec Gentilis, nec Hæreticus, nec Judæus prohibeantur ingredi Ecclesiam Dei, & audire solum Dei Verbum usque in finem Missæ Catechumenorum, quæ sine beatorum dicto Evangelio. Unde antiquitus perlecto Evangelio, Catechumeni ab Ecclesia egrediebantur; quia cum non essent in fide instructi, sacris altaris mysteriis interesse non oportebat.

C A P V T III.

Quid singuli Christiani rudes, ut sunt Indi & Æthiopes, docendi sint ex Concil. Limensi *actiōne 2. cap. 4.* à SIXTO V. confirmato.

CUM divino præcepto, omnes Christiani ad cultum teneantur pro suo capite scire, quæ ad Religionis Christianæ, quam profitentur, substantiam pertinent: qualia sunt mysteria fidei præcipua, quæ continentur in symbolo, mandata Decalogi omnibus servanda, Sacramenta quoque ea, quæ necessario cuique suscipienda sunt. Tum demum, quæ à DEO petere, & expectare debemus, juxta Dominicæ orationis institutionem, sedulo in iis erudiendi sunt à Pastoribus, & Ministris omnes, maximè rudiores Indi, Æthiopes, pueri pro cujusque ingenio, & oportunitate, nè gravissimo morbo ignorantie (ut sit passim)

periclitentur, omnino autem curandum est, ne quicumque neque ætate, neque valitudine impediuntur, memoriter discant elementa Christiana, maximè symbolum fidei, orationem Dominicam, præcepta Decalogi, Sacramenta Ecclesiæ. Id ut fiat, antiquorum canonum statuta sequens præcipit strictè sancta Synodus, ut nullus adultus ad Sacramentum Baptismi admittatur, qui non prius saltem symbolum, & orationem Dominicam memoriter reddiderit. Idemque in Sacramentis Penitentiae & Confirmationis conferendis omnino servetur, excepto vel necessitatis articulo, vel nimie senectutis, aut ægritudinis, sive etiam profundæ alicujus hebetudinis impedimento, quod Parochorum seu Confessoriorum judicio, & conscientie relinquatur. Qui vero iis tantis impedimentis gravati fuerint, ut copiosiorum Catechesium non admittant, doceantur demum pro suo modo præcipua fidei capita, scilicet unum esse DEUM rerum omnium auctorem, qui accedentes ad se, vita æterna remuneret, improbos & rebelles æternis suppliciis in alio sacculo puniat. Deinde hunc ipsum DEUM, esse Patrem, & Filium & Spiritum sanctum, tres quidem personas, sed unum DEUM verum, præter quem nullus alius sit verus DEUS. Nam quæ adorant aliæ gentes, præter Christianam, non esse Deos, sed Dæmones potius, aut figmenta hominum. Præterea Filium DEI propter reparandam salutem hominum, factum hominem ex Virgine MARIA, pro nobis passum, & mortuum, ac tandem resurrexisse, & regnare in æternum. Hunc esse JESUM Christum Dominum, ac Salvatorem nostrum. Postremo neminem posse esse salvum, nisi credat in JESUM Christum, & pœnitens de peccatis commissis Sacramenta ipsius suscipiat Baptismatis, si quidem infidelis est; confessionis autem, si lapsus post Baptismum: ac denique statuat ea servare, quæ DEUS & Ecclesiæ sancta præcipiunt. Quorum summa est, ut DEUM diligat super omnia, & proximum sicut seipsum. Intelligant igitur Dei Sacerdotes, nisi in fide, ut oportet instructos, baptizent, vel à peccatis absolvant, se & grandi sacrilegio commaculare, & animarum reos, apud districtum DEI judicium reddere.

Vt Indi Indicè doceantur ex eodem Concilio.

Christianæ instructionis, aut Catechismi scopus præcipuus est, fidei perceptio, corde enim credimus ad justitiam, quod ore confitemur ad salutem. Quamobrem ita quisque instruendus est, ut intelligat, Hispanus Hispanicè, Indus, Indicè; alioqui quantumvis benè dicat, tamen verbum illius, juxta Apostoli sententiam, sine fructu est. Quocirca nullus Indorum de cætero compellatur, orationes, sive Catechesium Latinè discere, cum sufficiat, multoque melius sit, suo idiomate pronanciare, aut si qui ipsorum velint, possunt etiam Hispanicum, quo multi jam utuntur, adiungere. Præter hæc aliam aliquam linguam ab Indis exigere superfluum est.

Hactenus Concilium.

CA.

CAPVT IV.

Brevis instructio, sive Catechismus pro rudioribus gentilibus ad Christi fidem conversis, ex Indico idiomate traductus, & à Synodo provinciali Novæ Granatæ approbatus.

Interrogatio. Quæro num sit aliquis DEUS?
 Respondeo. DEUM esse.

- I.** Sunt ne plures Dii?
R. Unum solum DEUM esse, & præter hunc solum nullum omnino.
- I.** Ubi est igitur iste DEUS?
R. In celo, in terra, ac ubique in omnibus locis esse.
- I.** Quisnam est iste DEUS?
R. Pater, Filius, & Spiritus sanctus.
- I.** Est ne Pater DEUS?
R. DEUM esse affirmo.
- I.** Est ne Filius quoque DEUS?
R. Similiter DEUM esse ajo.
- I.** Est ne etiam Spiritus sanctus DEUS dicendus?
R. Etiam DEUM esse dicendum.
- I.** Ergo Pater, Filius, ac Spiritus sanctus tres Dii dicendi sunt?
R. Nequaquam: nam licet sint tres Personæ distinctæ, tamen unus solus est DEUS.
- I.** Quomodo cum sit unus solus DEUS, affirmas esse tres Personas?
R. Cum inter has tres Personas Pater non sit Filius, nec Spiritus sanctus, nec Filius sit Pater, vel Spiritus sanctus; nec Spiritus sanctus sit Pater, aut Filius, necessario tres Personæ distinctæ sunt dicendæ.
- I.** Quomodo cum tres Personæ sint, dicis eas esse unum solum DEUM?
R. Quia dum omnes tres eandem habent essentiam, maiestatem, plures Dii esse propterea nequaquam possunt.
- I.** Quid de sole, luna, stellis, lucifero, radiis & aliis his similibus rebus dicendum? sunt ne Dii appellandi?
R. Minime: sed unius DEI Creaturæ sunt, qui celum & terram ac omnia, quæ in eis sunt propter hominis bonum creavit.
- I.** Quod nam est hoc bonum hominis?
R. Ut cognoscat in hac vita DEUM Creatorem suum, suamque gratiam adipiscatur ac amicitiam, & in futura tandem ac æterna vita, eo fruatur in perpetuum.
- I.** Alia ne superest post hanc vallem miseræ, vita?
R. Superest: animæ quippe hominum minime eum corporibus instar animatum bruto-

rum inereunt, sed immortales sunt, ac omnia interitus incapaces.

- I.** Quomodo in hac vita homo divinam assequitur gratiam, & tandem in futura felicitatem ac vitam perennem?
R. Per fidem in JESUM Christum, & suorum mandatorum observantiam.
- I.** Quis nam est JESUS Christus?
R. DEUS est verus, & homo perfectus, cum enim solus DEI filius esset in tempore à DEO præfinito, hominem se fecit in purissimæ & immaculatæ Virginis MARIE utero, quæ etiam post partum Virgo permansit: mortuus est tandem in Cruce, ut homines à peccato, & pœna æterna redimeret.
- I.** Quomodo cum DEUS fuerit, mori potuit?
R. Mortuus est ut homo, ac tertia die statim à mortuis resurrexit, ascenditque ad cælos, ubi vivit ac regnat per sæculorum sæcula.
- I.** Cum JESUS Christus pro omnibus mortuus sit, num omnes homines salvi fiunt?
R. Non credentes in DEUM ac Dominum JESUM Christum; vel licet credant, non tamen facientes bona opera, nec mandata ejus implentes minime salvantur, sed ad penas inferni perpetuas condemnandos esse.
- I.** Qui credunt in JESUM Christum, ac ejus mandata obliant, salvabuntur?
R. Salvabuntur: atque in corpore ac anima fruuntur bonis æternis, eoque nomine in fine hujus mundi JESUS Christus Salvator mundi rediturus est, ac petiturus rationem de omnibus operibus, ac omnes mortuos resuscitaturus.
- I.** Qui in peccatis vixerunt, habentne aliquod se ab hac condemnatione liberandi remedium?
R. Non baptizatis, unicum salvandi remedium esse affirmo, ut se Christianos faciant, filioque Dei adoptivos per baptismi regenerationem.
- I.** Quidnam per sanctam Ecclesiam intelligis?
R. Congregationem omnium Christianorum, cujus quidem caput est JESUS Christus, ejusque in terra Vicarius Summus Pontifex Romanus.
- I.** Quid si baptizati iterum peccent, quid remedium illis superest, ut non condemnentur?
R. Confessio omnium suorum peccatorum fideliter Sacerdoti facta, cum detestatione, ac proposito amplius ea non committendi.
- I.** An si hæc omnia fecerint, salvabuntur?
R. Salvabuntur, si tamen usque in finem in observatione mandatorum Dei, ac sanctæ Ecclesiæ perseveraverint, quæ in hoc instantur, ut DEUM super omnia diligamus, & proximum nostrum sicut nosiplos.

Amen.